

BİR METROPOLİT'İN GÖZÜYLE EGE ADALARI'NDA İSYAN HAZIRLIĞI: KAŞOT VE KERPE ADALARI ÖRNEĞİ (1865-1866)

Erdoğan KELEŞ* - Metin MENEKŞE**

Öz

1830 yılında bağımsızlığını kazanan Yunanistan, bu tarihten sonra Ege'de sınırları dışında kalan adaları da elde etmenin peşine düşmüştür. Bu anlamda önemli bir hedef olarak belirlediği Girit, Yunanistan'ın ilhak edinceye kadar sürekli olarak müdahalede bulunduğu stratejik bir ada olmuştur. Nitekim Doğu Akdeniz'in önemli bir noktasında yer alan Girit'e hâkim olmak hem Avrupalı Devletlerin Afrika toprakları hem de Ege Adaları için önemli olmuştur. Dolayısıyla yeni kurulan Yunan Devleti, Avrupalıların da desteğini alarak daha cüretkâr hareket etmiş ve adayı ilhak etmek için her türlü yola başvurmuştur. Girit'in stratejik konumunun farkında olan Yunanistan ve onun arkasındaki Avrupalılar, adayı Osmanlı'dan ayırmak için birlikte planlı bir politika takip etmişlerdir. Bu anlamda adaya gönüllüler, mühimmat sevk ederek hem karışıklık çıkarmak hem de Müslüman ahalinin üzerinde bir baskı oluşturmak istemişlerdir. Nitekim bu amaçlarında da başarılı olmuşlardır. Zira Müslümanların ve Rumların yana yana yaşadığı yerlerde sular hiç durulmamış, sürekli bir kargaşa, çatışma ortamı söz konusu olmuştur. Yunanistan'ın Girit'i ilhak etme yolunda adaya gönüllü gönderme, mühimmat sevk etme, fesat ehlini destekleme gibi her türlü yöntemle başvurduğu pek çok resmi kayıta görülebilmektedir. Nitekim bu durumu gözler önüne seren önemli bir kayıt ise Kaşot Metropolit'i'nin hazırladığı gizli rapor olmuştur. Rodos ve bağlı adalarda yaşananlara tanıklık eden Kaşot Metropolit'i, 1868 (R. 1284) yılı sonlarında Babalı'ye sunduğu raporunda, Yunan Devleti tarafından Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilayeti dâhilindeki adalarda 1865 yılından itibaren meydana getirilen fesat hareketlerine yer vermiştir. Büyük Girit İsyanı (1866-1869) öncesinde adalarda nasıl bir hazırlık yapıldığını bütün detaylarıyla ortaya koymuştur. Kendisinden, bu hazırlıklara destek vermesi istenmişse de bunu kabul etmemiştir. Hatta Yunanistan'dan gelen siyasi emirlere karşı mukavemet gösterdiği için ölümle tehdit edilmiş ve nihayetinde İstanbul'a sığınmak zorunda kalmıştır. Metropolit'in bu gizli raporu, birçok entrikayı bütün çıplaklığıyla ortaya koymasından, ibret verici ve üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir tarihi kayıt olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında,

* Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muğla. E-posta: ekeles@mu.edu.tr ORCID: 0000-0002-7260-2815

** Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muğla. E-posta: m.menekse@mu.edu.tr ORCID: 0000-0003-1192-3161

(Makale Gönderim Tarihi: 13.09.2023 - Makale Kabul Tarihi: 29.10.2023)

Metropolit'in gizli raporu başta olmak üzere arşiv kayıtlarından, kaynak eserlerden ve resmî-sürelî yayınlardan istifade edilerek büyük Girit İsyanı (1866-1869) öncesinde adalardaki durum ile ilgili bir tahlil yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Yunanistan, Kaşot ve Kerpe Adaları, İsyân Hareketleri, Metropolit Raporu*

Abstract

Preparations for Rebellion in the Aegean Islands through the Eyes of a Metropolitan: The Case of Kaşot and Kerpe Islands (1865-1866)

After gaining independence in 1830, Greece pursued the acquisition of territories beyond its borders. In this regard, Crete, which Greece considered as a significant target, became an important island in which she consistently intervened until its annexation. Indeed, gaining control over Crete, located at a crucial point in the Eastern Mediterranean, was important for both the African territories and the Aegean Islands. Accordingly, the newly founded Greek State, with the support of European powers, acted more boldly and resorted to every possible means to annex the island. Aware of the strategic importance of Crete, Greece, along with the backing of European powers, pursued a coordinated policy to separate the island from the Ottoman Empire. In this context, they aimed to create unrest and exert pressure on the Muslim population by sending volunteers and ammunition to the island. Indeed, they were successful in achieving their goals. In places where Muslims and Greeks lived side by side, the waters never calmed, and a constant state of turmoil and conflict prevailed. It can be observed in many official records that Greece resorted to various methods, such as sending volunteers, shipping ammunition, and supporting troublemakers, in its pursuit of annexing Crete. An important record that sheds light on this situation is the confidential report prepared by the Metropolitan of Kaşot. The Metropolitan of Kaşot, who witnessed the events in Rhodes and its affiliated islands, included in his report submitted to Babıali in late 1868 (R. 1284) the subversive activities carried out by the Greek State in the islands within the Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilayet since 1865. He revealed in great detail the preparations made on the islands before the Great Cretan Rebellion (1866-1869). He was asked to support these preparations, but he refused to accept it. In fact, due to his resistance against political orders from Greece, he was threatened with death, and ultimately, he was forced to seek refuge in Istanbul. The Metropolitan's confidential report is considered as an instructive and significant historical record due to its revelation of numerous intrigues in all their starkness; thus, it deserves serious attention and careful consideration. Therefore, in the current study, an analysis was attempted concerning the situation on the islands before the Great Cretan Rebellion (1866-1869) by utilizing sources including primarily the Metropolitan's confidential report and archival records, primary sources and official periodicals.

Keywords: *The Ottoman Empire, Greece, Kaşot and Kerpe Islands, Rebellion Movements, the Metropolitan's Report*

GİRİŞ

1. Ege Adaları

Osmanlı döneminde Akdeniz bölgesi içinde yer alan Ege havzası, Ege Denizi ile çevrilen veya sınırlanan adalardan başka, Asya ve Avrupa kıtaları kıyılarını, yani Yunanistan ve Trakya'nın doğu, Anadolu'nun ise batı ve güney-batı kıyılarını kapsayan coğrafi alandır.¹ Bu alan içerisinde yer alan Ege adaları, çok geniş bir deniz alanına dağılmış (sporadik) gibi görünmekle birlikte belli bir coğrafi yayılışa ve düzene sahip

¹ Küçük 2002, s. 1.

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyan Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

olup², hemen hemen hepsinin Türk ve Yunan anakaralarının önünde bulunan deniz bölgelerinde ada grupları şeklinde konuşlandığı³ görülmektedir. Söz konusu bölge dikkate alındığında Ege Adaları'nı; Boğazönü Adaları, Saruhan Adaları, Menteşe Adaları, Kuzey Sporad Adaları ve Kiklad Adaları olarak beş ana grupta sınıflandırmak mümkündür.⁴

Anadolu'nun güvenliği açısından önemli bir yere sahip olan Boğazönü, Saruhan ve Menteşe Adaları'na Doğu Akdeniz Adaları da denilmektedir. Semadirek, Limni, Bozbaba (Evsratis), Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları'nın dâhil olduğu Boğazönü Adaları, boğazlar sisteminin bir uzantısı olup Çanakkale Boğazı'na ulaşan deniz yollarını kontrol edebilme özelliğine sahiptir. Batı Anadolu kıyılarında yer alan Saruhan Adaları'nın büyükleri arasında; Midilli, Sakız, Koyun Adaları, İpsara (Psara), Antiipsara (Antiparo), Ahikerya, Hurşit ve Fonoz gösterilebilir. Bu adalar Doğu Ege Adaları olarak da bilinmektedir. Kuzey-güney istikametindeki deniz yollarını kontrol altında tutan Rodos ve etrafındaki adalar ise 1912 İtalyan işgali sonrası, Balkan Harbi öncesinde *Oniki Ada* (Grekçe Dodecanissas) olarak adlandırılmıştır.⁵

Harita 1: Ege Denizi Ada Grupları⁶

² Örenç 2000a, s. 327-328.

³ Taşkiran 1996, s. 1.

⁴ Ada gruplandırmaları için bkz. Tarkan 1976, s. 219-234; Erinç ve Yücel 1978; Ertuna 1982, s. 108-110; İşgüven 1985, s. 39-43; Çeliker 1985, s. 65-67.

⁵ Örenç 2012, s. 176.

⁶ *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar* 1998, Ek-6; Ak 2014, s. 313.

Başta Rodos olmak üzere onun etrafındaki *Oniki Ada* şu şekilde verilmektedir: Patmos, Lipsos, Leros, Kilimli (Kalimnoz), İstanköy (Kos, Coö), Astropalya (Stampalia), İncirli (Nisyros), İlyaki (Aleki, Tilos, Piskopi), Sömbeki (Symi), Herkit (Herke, Harki, Harke, Halki, Kharki, Calchi), Kerpe (Karpe, Karpathos, Scarpanto), Kaşot (Kasos).⁷

Harita 2: Oniki Ada⁸

Akdeniz'in kuzeye doğru olan uzantısı olan Adalar Denizi, Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Karadeniz'e bağlantıyı sağlamaktadır. Dolayısıyla Avrupa, Asya ve Afrika'nın hava ve deniz trafiğinin kesiştiği önemli bir noktada yer almaktadır. Başka bir

⁷ Turan 1965, s. 77.

⁸ Papuççular 2023, s. X.

1.1. Adalarda İdarî Teşkilat

Tanzimat uygulamaları süresince diğer bölgelerde olduğu gibi adalarda da idarî yapılandırma çalışmaları devam etmiştir. Bu bağlamda olmak üzere 1840 yılında yapılan düzenlemede Aydın Eyaleti, İzmir, Aydın, Saruhan, Denizli ve Menteşe olmak üzere beş muhassıllık bölgesine ayrılmıştır. Sancak dâhilindeki kazaların her birisine bir muhassıl tayin edilmesi düşünülmüş ve Menteşe sancağında uygulanmış ise de bu uygulamadan kısa sürede vazgeçilerek kazalar birleştirilmek suretiyle tek bir muhassılın idaresine verilmiştir. Daha önce beş ayrı muhassıllık bölgesine ayrılmış olan Menteşe sancağı Ocak 1841 düzenlenmesiyle Rodos'un da dâhil edildiği 26 kazadan ibaret muhassıllık haline getirilirken, Ömer Tahir Bey de muhassıl tayin edilmiştir. Kısa bir süre sonra yani 1 Eylül 1841 tarihli idarî düzenlemede ise Menteşe muhassıllığına bağlı kaza sayısı 27'ye çıkarılırken İstanköy de bu listeye dâhil edilmiştir.¹¹ 1849 yılına gelindiğinde ise adalarda en kapsamlı idarî düzenlemelerden biri yapılmıştır. Birçoğu kaptanpaşa hassı olan adalar, *Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti* adıyla yeniden teşkilatlandırılmıştır. Eyaletin valiliğine eski Mâlîye Nazırlarından Musa Safveti Paşa'nın atanması uygun bulunmuştur (Ocak 1849).¹² Bu düzenleme ile birlikte eyaletin merkezi de Akdeniz Filosu Kumandanlığı'nın da bulunduğu Rodos Adası olmuştur.¹³ Eyalete bağlı bütün sancak ve kazalarda idarî ve mali kurumlar ile birlikte güvenlik teşkilatı yeni baştan teşkil edilmiştir.¹⁴

Tablo 1: 1849 Yılında Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Mülki Taksimâtı¹⁵

<u>RODOS LİVASI</u>	<u>KIBRIS LİVASI</u>
Rodos Adası	Lefkoşe
Marmaris Nahiyesi	Karpas
Kerpe Adası	Magosa
Karyot (Çoban) Adası	Tuzla
Meis Adası	Mesarya
Sömbeki Adası	Leymosun
Herkit Adası	Piskopu
Ilyaki Adası	Kilan
İncirli Adası	Evdim
Astropolya (Adası) Nahiyesi	Kofla
Kalimnoz (Adası) Nahiyesi	Baf
Leryoz (Adası) Nahiyesi	Hirsofi
Batmos (Adası) Nahiyesi	Lefke
Ahikerya (Adası) Nahiyesi	Gime
	Değirmenlik (Adası) Nahiyesi

¹¹ Keleş-Karsandık Yazıcı 2017, s. 35-36.

¹² Örenç 2006, s. 67.

¹³ 1848 yılı itibarıyla bir Akdeniz Filosu oluşturma kararı alınmıştır. Bu filonun komuta merkezi de Rodos Adası olarak belirlenmiştir. Bkz. Gencer 1986, s. 13-32.

¹⁴ Örenç 2021, s. 589.

¹⁵ Örenç 2006, s. 68.

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyân Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

	Amurgos (Adası) Nahiyesi Dağ Nahiyesi
<u>MİDİLLİ LİVASI</u> Midilli Adası Molova Kalonya Yunda Adası	<u>SAKIZ LİVASI</u> Sakız Adası İpsara (Adası) Nahiyesi İstanköy Adası Sisam Adası
<u>BOZCAADA LİVASI</u> Bozcaada İmroz Adası Semadirek Adası Taşöz Adası	<u>LİMNİ LİVASI</u> Limni Adası Bozbaba Adası

Kaymakamlar, Rodos ve bağlı adaların iç işlerini, başkanı oldukları ve Müslim-Gayrimüslim unsurların tamamının temsil edildiği Kaymakamlık Meclisi (Küçük Meclis, 1849'dan sonra Sancak Meclisi) vasıtasıyla yürütmüşlerdir. Kaymakamla birlikte mecliste nâip, müftü, mal kâtibi, sandık emini ve dört Müslüman aza yanında Rum milletinden metropolit ve kocabaşı, Yahudileri temsilen de Yahudi milletbaşı yer almıştır.¹⁶

1856 İslahat Fermanı ile *Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyaleti*'nin yapısında değişiklikler yapılmıştır. Nitekim eyalet teşkilatı lağvedilerek yerine mutasarrıflık sistemi yerleştirilmiştir. Bu yeni sistem gereği, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Mutasarrıflığı'na Ahmed Ata Bey atanmıştır. Bu dönemde de kaymakam ve kaza müdürü atamalarına özen gösterilmiş, maaşların artırılması yönünde çalışmalar yapılmıştır. 1862 yılında ise, eyaletin idarî taksimatında merkez değişikliğine gidilmiştir. Bu anlamda, Midilli Adası yöneticilerinin de ısrarlı isteği üzerine merkez, Rodos'tan Midilli'ye nakledilmiştir.¹⁷ Merkezin Midilli'ye taşınmasında, özellikle Yunanistan'da meydana gelen yönetim değişikliklerinin Akdeniz'i etkilemesi ihtimali ve Midilli'de yaşanan bazı hadiseler etkili olmuştur. 1862 yılındaki yeni idarî taksimat gereği Rodos Sancağı tekrar kaymakamlık statüsünde yönetilmeye başlanmıştır. Kaymakamlığa ise Midilli Kaymakamı *Hasan Bey* atanmıştır. Hasan Bey'den sonra ise 9.300 kuruş maaş ile *Hacı Hakkı Bey* kaymakam olarak görev yapmıştır (1865). Vilâyet teşkilâtına geçişten önce eyaletin son valisi olarak da ikinci rütbeden Mecidî nişanına hâiz vezir *Mektûbîzâde Osman Paşa* (Molla) görev yapmıştır (1863).¹⁸

Kaymakamlık Meclisi'ni andıran, ancak yetki olarak bütün eyaletin işleriyle meşgul olan Eyalet Meclisi (Büyük Meclis) teşkil edilmiştir. İlk yıllarda bu mecliste, vali, nâip, müftü, kocabaşı ve Yahudi milletbaşı ile birlikte dört Müslüman aza yer almıştır. Kaymakamlık Meclisi'nde Rum cemaatini temsilen metropolit ve kocabaşı aynı anda

¹⁶ Örenç 2006, s. 87.

¹⁷ Örenç 2003, s. 39.

¹⁸ Örenç 2006, s. 70 ve 92.

bulunur iken, Eyalet Meclisleri'nde temsilci sayısının bire indirildiği görülmektedir. Ancak, bir ara Rodos'a bağlı Kaşot, Kerpe, Meis ve Sömbeki adaları kocabaşlarının meclis azalarına ilavesi kabul edilmiş (Temmuz 1859) ise de, daha sonra Cezâyir-i Bahr-i Sefid Mutasarrıflığı'nın teşkiliyle üyeler yeniden belirlenmiştir. Buna göre mutasarrıflık meclisinin, mal müdürü (eyalet muhasebecisi), tahrirat kâtibi ve yedi Müslüman aza ile birlikte bir Rum ve bir de Yahudi temsilciyle toplam on üç azadan oluştuğu anlaşılmaktadır.¹⁹

31 Mayıs 1864 tarihli Rodos Kaymakamlık Meclisi mazbatasında, adalar müdürlüklerinin ıslahı, müdür maaşlarının düzenlenmesi ile kâtip ve tercüman istihdamı hususları ele alınmıştır. Verilen ekte müdürlerin maaşı ile maaştan kesilecek miktar belirtilmiştir. Buna göre Kaşot ve Kerpe adaları müdürlerinin maaş düzenlemesi aşağıdaki tabloda olduğu gibidir (bkz. Tablo 2).²⁰

Tablo 2: 1864 Yılı Kaşot ve Kerpe Adaları Müdürlükleri Maaş Düzenlemesi		
Kaşot Adası Müdürlüğü'nün Maaşı: 600 ahali tarafından <u>400 hazineden</u> 1000 <u>200 bu kere tenzil kılınan</u> 800	Kerpe Adası Müdürlüğü'nün Maaşı: 500 ahali tarafından <u>300 hazineden</u> 800 <u>200 bu kere tenzil kılınan</u> 600	Diğer nahiye ve adalar ise; Karpot, Kalimnoz, Batnoz, Lerpos, Sömbeki, Meis, İlyaki, İncirli, Herkit ve Astropolya adaları Marmaris Nahiyesi
Toplam: 5500 hazineden <u>3200 ahaliden</u> 8700 <u>1800 bu kere tenzil kılınan</u> 6900		

Rodos Adası dâhilindeki Kaşot Adası Müdürü bulunan Hulusi Efendi'nin 1864 yılı Eylül ayında istifa etmesi üzerine yerine Kerpe Adası Müdürü Aziz Efendi; Kerpe Adası Müdürlüğü'ne de Kalimnoz Adası Müdürü Hasan Ağa vekâleten tayin olunmuştur. Kaşot Adası Müdürlüğü'ne tayin olunan Aziz Efendi'nin memuriyeti komisyonca tasdik edilmiş ise de Kerpe Adası'na vekâleten görevlendirilen Hasan Ağa'nın yerine 3. sınıftan sabık İznice Müdürü Mustafa Ağa'nın tayini uygun bulunmuştur.²¹

¹⁹ Örenç 2006, s. 70 ve 92.

²⁰ BOA, MVL. 794 / 3, [25 Zilhicce 1281/1 Haziran 1864].

²¹ BOA, MVL. 793 / 65, [23 Rebiü'l-ahir 1281/25 Eylül 1864]; Ayrıca diğer bir belgede Kerpe Kazası Müdürü olan Aziz Efendi'nin Kaşot Kazası Müdürü tayin edildiği, mihr-i müeccel ve çocuğunun biriken nafakalarından dolayı boşandığı eşine borcu olduğu ve bu borcun kendisinden tahsil edileceği belirtilmiştir. Bkz. BOA, A.MKT.UM., 810 / 34, [14 Cemaziye'l-evvel 1281/15 Ekim 1864].

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyân Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

8 Ekim 1864 tarihli *Tuna Vilayet Nizamnâmesi* ile yeni bir idarî düzen oluşturulurken, vilayet, sancak, kaza ve köy yönetimi ayrıntılarıyla belirtilmiş, her aşamadaki yöneticilerin görev ve sorumlulukları ayrı ayrı açıklanmıştır. Vilayetlere vali, Sancak/livalara mutasarrıf, kazalara kaymakam tayin edilmesi usulü başlamıştır. Bu yeni idarî düzenleme, 1865-1867 yıllarında hemen hemen tüm ülkede uygulanmıştır.²² 1867 yılında *Vilâyetler Nizamnâmesi* ile oluşturulan yeni idarî düzen gereği Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti valiliğine atanan Kayserili Ahmed Paşa, vilayetın mülkî ve malî yapısında birçok değişikliği ön gören kapsamlı bir reform programı uygulamıştır.²³ Bu program çerçevesinde Biga, Rodos, Midilli, Sakız, İstanköy ve Kıbrıs sancak ve mutasarrıflıkları Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'ne bağlanmıştır. Bir müddet sonra Biga ile Kıbrıs'ın ayrılması ve İstanköy'ün yerine Limni'nin sancak merkezi olmasıyla sancak sayısı dörde inmiştir: Rodos, Sakız, Midilli ve Limni. Vilâyet merkezi Rodos ile Sakız arasında birkaç defa değişiklik göstermişse de en nihayetinde Rodos, vilâyet merkezi olmuştur. Oniki Ada açısından vilâyetin son şekli şöyle şekillenmiştir: Rodos Sancağı; Rodos, Sömbeki ve Kerpe kazalarından teşkil edilmiş; Herkit ve Meis Rodos'a; İlyaki Sömbeki'ye ve Kaşot Kerpe'ye bağlı nahiyeler olmuştur. Sakız Sancağı da İstanköy, Kilimli ve Leryoz kazalarından teşkil edilmiştir. İncirli İstanköy'e; İstanpulya (Astropolya) Kilimli'ye; Batnoz ve Lipso Leryoz'a bağlı nahiyeler olarak teşkilatlandırılmıştır.²⁴ 1867 yılı *Vilâyet Nizamnâmesi*'ne göre Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'nin mülkî taksimatında Rodos sancağına bağlı yerler aşağıdaki tabloda olduğu gösterilmiştir (bkz. Tablo 3).²⁵

Kastello Nahiyesi (Rodos'ta)
Marmaris Nahiyesi
Meis
İstanköy
Kalimnoz
Leryoz
Batnoz
Karpot
Sömbeki
Herkit (Herke)
İlyaki
İncirli
Kaşot (Çoban)
Kerpe (Karpathos)
Astropolya (İstanbulya)

²² Çadırcı 2007, s. 211-215.

²³ Örenç 2003, s. 40.

²⁴ Küçük 2007, s. 353.

²⁵ Örenç 2006, s. 112.

Vilâyetler Nizamnâmesi'nin tatbiki konusunda, adalardaki yerli halkın ve onların hâmisî İngiltere'nin muhalefeti nedeniyle birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Nitekim adalardaki muhassıllar görevlerinden alınarak yerlerine kaymakam tayinleri yapılmıştır. Bu yönde olarak 26 Ağustos 1867 tarihinde de Sömbeki Adası'na bir kaymakam gönderilmiştir. Fakat ada halkı muhtariyetleri ellerinden alınacak korkusuyla buna razı gelmemiştir. Hatta içlerinden bir heyet seçerek Londra'ya göndermişlerdir. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Stanley'in duruma müdahalesi sonrasında ise Osmanlı Devleti, kaymakamı geri çağırarak zorunda kalmıştır. Adaya çıkarılan askeri birlikler de geri çağırılmıştır.²⁶

Adalarda yeni vilayet teşkilatının uygulamaya konulması yönünde ilerleyen tarihlerde de birtakım girişimler olmuştur. Nitekim Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valisi Kayserili Ahmed Paşa, 1866-1869 yılları arasında tezahür eden Girit isyanını bastırdıktan sonra, yeni vilayet teşkilatını uygulamak için 1869 yılında tekrar harekete geçmiştir. Vilayetin mülkî ve malî yapısında önemli değişiklikler içeren bir reform programı hazırlatarak uygulamaya koymuştur. Ahmed Paşa'nın girişimleriyle vilâyet dahilinde yer alan Biga, Midilli, İstanköy ve Rodos sancaklarına bağlı adaların isimleri ve vilâyet merkezi Kal'a-i Sultaniye ile birbirlerine olan mesafelerini gösteren bir liste hazırlanmıştır. Listede durumları daha önceden belirlenmiş olan Rodos, Kalimnoz, Leryoz, Batmoz, Karpot, Meis, Sömbeki, Herkit, İncirli, İlyaki, Kerpe, Kaşot, Astropalya, Bozcaada, Limni, Midilli, Sakız, İstanköy, İpsara, İmroz, Semadirek Yunda ve Bozbaba adalarından ayrı olarak toplam 115 adet adanın konumları kayda geçirilmiştir.²⁷ Ahmed Paşa'dan sonra göreve gelen diğer valiler ve özellikle 1885'ten sonra tayin edilen M. Akif ve Abidin Paşalar, hükümetçe alınan kararların uygulanmasında büyük bir titizlik göstermişlerdir.²⁸

Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'ne ait salnamelerden hareketle idarî teşkilata ve idarecilere dair birtakım verilere ulaşılabilmektedir. Nitekim vilayetin, 1870-1903 yılları arasında kapsayan 18 salnamesi bulunmaktadır. Bu salnameler Kal'a-i Sultaniye, Sakız ve Rodos gibi vilayetin farklı yerlerinde basılmıştır. İlk salnamesi olan H. 1287/M. 1870 tarihli *Cezâyir-i Bahr-i Sefid Salnamesi*'ne göre vilâyetin sancaklarından olan Rodos'un; Meis Adası, Sömbeki Adası ve Kaşot Adası olmak üzere üç kazası bulunmaktadır.²⁹ Vilayetin, 1870-1875 yıllarına ait salnamelerinden hareketle Kaşot ve Kerpe adalarına dair elde edilen bilgiler aşağıdaki tablolarda olduğu gibidir.

Kaşot Ceziresi 1287/1870 ³⁰	
Kaymakam	Dergâh-ı Âli Kapucubaşlarından Hafız Ahmed Efendi
Mâl Müdürü	Şakir Efendi
Meclis İdaresi	Meclis Deâvîsi
Nikola Debakaki Ağa	Yani Mağlufaki Ağa

²⁶ Turan 1965, s. 84.

²⁷ Örenç 2006, s. 116.

²⁸ Turan 1965, s. 84.

²⁹ *Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1287/1870*, s. 70-72.

³⁰ *Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1287/1870*, s. 72.

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyân Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

Nikola Malberaki Ağa		Manol Mesko
Metropolid Senesyos Efendi		Haham İsak İsrasil

Kaşot Ceziresi 1288/1871 ³¹		
Kaymakam	Dergâh-ı Âli Kapucubaşlarından Hafız Ahmed Efendi	
Mâl Müdürü	Şakir Efendi	
Meclis İdaresi		Meclis Deâvîsi
Reis Kaymakam Efendi		Franciko Ağa
Nikola Kapudan Minas Ağa		Kapudan İlyâ Ağa
Nikola Maliraki		

Kaşot'a Mülhak Kerpe Ceziresi 1288/1871 ³²	
Müdür Mahmud Efendi	Rüsumat Kâtibi Halil Efendi

Kaşot Ceziresi 1289/1872 ³³		
Kaymakam	İbrahim Efendi	
Mâl Müdürü	Şakir Efendi	
Meclis İdaresi		Meclis Deâvîsi
Kaymakam Bey		Mal Müdürü Efendi
Mihali Perveyani Ağa		Ligor Ligoryadi? Ağa
Nikola Debakaki Ağa		Yorgi İlyakaki Ağa
Sandık Emîni Sakiladi Ağa		

Kaşot Kazası 1290/1873 ³⁴		
Kaymakam	Mustafa Lâmi Bey	
Mâl Müdürü	Arif Efendi	
Meclis İdaresi		Meclis Deâvîsi
Reis Kaymakam Efendi		Mal Müdürü Efendi
Mihali Perveyani Ağa		Ligor Ligoryadi? Ağa
Nikola Debakaki Ağa		Yorgi İlyakaki Ağa
Sandık Emîni Sakiladi Ağa		
Rüsumat Kâtibi Efendi		
Kerpe Nahiyesi		
Müdür Mahmud Efendi	Rüsumat Kâtibi Halil Efendi	

³¹ *Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1288/1871*, s. 82.

³² *Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1288/1871*, s. 83.

³³ *Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1289/1872*, s. 85-86.

³⁴ *Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1290/1873*, s. 90.

Erdoğan KELEŞ-Metin MENEKŞE

Kaşot Ceziresi 1291/1874 ³⁵	
Kaymakam	Mustafa Lâmi Bey
Mâl Müdürü	Şakir Efendi
Meclis İdaresi	Meclis Deâvîsi
Reis Kaymakam Efendi	Mal Müdürü Efendi
Mihali Perveyani Ağa	Yani Ağa
Nikola Debakaki Ağa	Mihal Ağa
Sandık Emîni Sakiladi Ağa	
Rüsumat Kâtibi Efendi	
Kerpe Ceziresi	
Müdür Mahmud Efendi	Rüsumat Kâtibi Halil Efendi

Kaşot Ceziresi 1292/1875 ³⁶	
Kaymakam	Mustafa Lâmi Bey
Mâl Müdürü	Hafız Mustafa Efendi
Meclis İdaresi	Meclis Deâvîsi
Reis Kaymakam Efendi	Mal Müdürü Efendi
Mihali Perveyani Ağa	Yani Ağa
Nikola Debakaki Ağa	Mihal Ağa
Sandık Emîni Sakiladi Ağa	
Rüsumat Kâtibi Efendi	
Kerpe Ceziresi	
Müdür Mahmud Efendi	Rüsumat Kâtibi Halil Efendi

1.2. Adalarda Nüfus

Rodos ve bağlı adalar nüfusu hakkında ilk resmî verileri 1831 yılı sayımından elde etmek mümkündür. Bu sayıma göre, Rodos ve bağlı adaların toplam İslam nüfusu 3.100 erkek olarak kayıtlara geçmiştir. 1831 sayımının genel sonuçlarına göre ise bu oran %29.4'e tekabül etmektedir. Aynı dönemde Midilli'de %19.1, Limni'de %10 ve 1821 isyanından büyük zarar gören Sakız'da ise %8.5 oranında Müslüman yer almıştır. Daha sonraki yıllarda Rodos'a bağlanmış olan İstanköy'de ise bu oran %42.6'ya ulaşmıştır. Rodos'taki Rum reaya ise 5.980 erkek olarak istatistiklere yansımıştır. Genel erkek nüfus rakamları itibariyle adanın toplam Gayrimüslim nüfus oranı yaklaşık %61.5 olup, bunun Yahudiler %4.7'ni, Rumlar ise % 56.8'ni oluşturmuştur. 1845 yılı Ocak ayı öncesi Rodos'taki toplam Türk nüfusu 2.226'dır. Yahudi-Rum toplam nüfusu ise 7.700'dür. 1853 Kırım Harbi sırasında ise adada 6.800 Türk'e karşılık 28.000 gayrimüslim mevcuttur ve 20.000'i Rumlardan oluşmaktadır.³⁷ 1864 yılında Osmanlı topraklarında

³⁵ *Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1291/1874*, s. 83.

³⁶ *Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1292/1875*, s. 100.

³⁷ Örenç 2006, s. 201-207.

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyan Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

bulunan *Bernard Camille Collas*, Rodos Adası hakkında bilgi verirken nüfusunun 30.000 olduğunu belirtmiştir. Bunun 20.600'ü Rum, 7.000'i Türk, 2.000'i Musevi ve 400'ü Avrupalılardan oluşmaktadır. Aynı yılda Kerpe Adası'nda 7.000, Kaşot Adası'nda 5.000 Rum yaşamaktadır.³⁸ 1865 yılında ada Kaymakamı Hasan Bey, ada genel nüfusunu yaklaşık 30.000 kişi olarak vermiş, Müslümanları 6-7 bin arasında göstermiştir. 1873 yılında yayınlanan resmî istatistiklere göre Rodos Sancağı'nın tamamının nüfusu ise 49.930 olarak verilmiştir.³⁹ *Bernard Camille Collas*'a göre 1864 yılında Rodos ile birlikte sancak dâhilindeki bazı adaların nüfusu aşağıdaki tabloda olduğu gibidir (Tablo 4).⁴⁰

Rodos Sancağı	Nüfus
Rodos	30.000
Meis	4.000
İstanköy	8.000
Kalimnoz	5.500
Leryoz	5.000
Batnoz	3.500
Karpot	-
Sömbeki	-
Herkit (Herke)	2.000
İlyaki	-
İncirli	3.500
Kaşot (Çoban)	5.000
Kerpe (Karpathos)	7.000
Astropalya (İstanbulya)	-

2. Adalarda İsyan Süreci

Osmanlı hakimiyeti boyunca Adalar Denizi'nde ilk ciddi isyan hareketi 1770 Çeşme Deniz Savaşı sürecinde yaşanmıştır. Amiral Orloff kumandasındaki Rus donanmasının 1770'de *yelkenlerini Hellen rüzgârıyla açıp Ege'de görünmesiyle* diğer adalarda olduğu gibi Oniki Ada halkından bazıları da bir filo meydana getirerek Çeşme Deniz Savaşı'na destek vermiştir. Bu felaket ardından *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*'nın 17. maddesi gereğince Osmanlı Devleti, adalar halkı için genel bir af ilan etmeye ve Hristiyan din işleri ile din adamlarının faaliyetlerine asla müdahale etmemeye mecbur bırakılmıştır.⁴¹ Ayrıca bu antlaşmayla Rusya'nın, Osmanlı yönetimi altındaki Ortodoksları, dolayısıyla da Oniki Ada halkını "*temsil etme*" hakkı⁴² kazandığı yorumu

³⁸ Collas 2005, s. 236-237.

³⁹ Örenç 2006, s. 201-207.

⁴⁰ Collas 2005, s. 233-239.

⁴¹ Turan 1965, s. 82.

⁴² Karpat 2012, s. 32.

ortaya çıkmıştır. Anlaşma maddelerinin kasıtlı olarak yanlış yorumlanması, Rusya'nın Ortodoks Hıristiyanlar üzerinde daha fazla müdahale imkanını ortaya çıkartmıştır. Rusya bu durumu Osmanlı Devleti aleyhine sürekli olarak kullanmıştır. Halbuki anlaşmanın özellikle 7. ve 14. maddelerine bakıldığında Rusya'nın tamamen bir himaye hakkına sahip olup olmadığı görülmektedir. Zira Rusya, Rumlar üzerinde etkili olmak amacıyla bu maddeleri eklemiştir. Anlaşmanın 7. Maddesi'nde, *İstanbul'da bir kilise inşa edilecek (md.7)*, 14. Maddesi'nde ise, *Beyoğlu'nda ana yol üzerinde Rus itikadınca bir Ortodoks kilisesi inşasına izin verilecek ve Rusya, bu kilisenin himayesini üstlenecek (md.14)*⁴³ ibaresi yer almıştır.⁴⁴

Adalar Denizi'nde ikinci büyük isyan dönemi 1821 yılında başlayan Rum İsyanı sürecinde yaşanmıştır. 1821 İsyanı Mora'da giderek alevlenmiş ve çok geçmeden, *Etery* cemiyetinin ihtilâl programı uyarınca başta Sisam⁴⁵ olmak üzere bazı Ege Adaları'na da sirayet ettirilmiştir. Özellikle Anadolu'ya çok yakın mesafedeki Sisamlı Rumların Akdeniz'deki faaliyetleri çok daha etkili olmuştur. Sultan II. Mahmud'un, *aklımdan bir dakika bile çıkmıyor* dediği Sisamlılar, isyana katılır katılmaz ilk iş olarak ada voyvodasını hapsedip buradaki bütün Müslümanları katletmişlerdir.⁴⁶

Ayaklanma sonrasında İngiltere, Rusya ve Fransa'nın müdahaleleriyle, bağımsız bir Yunanistan Devleti'nin kurulması gündeme getirilmiştir. Bu hususun müzakeresi maksadıyla Londra'da bir araya gelen üç devlet elçisi, Yunanistan'ın sınırlarını yeniden tespit etmiştir. Görüşmeler esnasında Ege Adaları da gündeme getirilerek, Yunanistan'ın belirlenmiş olunan sınırları dışında kalan başta Sisam, Girit, Rodos ve diğer adalar için Babiâli'nin bazı ıslahat girişimlerinde bulunması talep edilmiştir. Elçilerin öne sürdükleri şartları öğrenen Sultan II. Mahmud, Mora meselesinin kesin bir sonuca bağlanması ve adalar reayası haklarında bundan sonra nasıl hareket edileceği hususlarının müzakeresi için önde gelen devlet görevlilerinin çalışma yapmasını emretmiştir.⁴⁷ Netice itibarıyla, ilgili yerlerin kaderini Babiâli ile anlaşmak suretiyle üç büyük Avrupa devletinin tayin edeceği kararlaştırılmıştır.⁴⁸ Dolayısıyla, bundan sonraki tarihlerde de görüleceği üzere, *Osmanlı egemenliğine karşı meydana gelen herhangi bir kalkışma, Avrupa devletlerinin müdahalesi için de yeterli olacaktır.*⁴⁹

İngiltere, Rusya ve Fransa devletleri, Yunan Devleti'nin kurulması yönünde 6 Temmuz 1827'de tekrar bir araya gelmişler ve *Londra Protokolü*'nü hazırlamışlardır. *Londra Protokolü*'nü Osmanlı Devleti'nin de kabul etmesini, aksi halde Yunanlı muhariplere yardım edeceklerini bildirmişlerdir.⁵⁰ Osmanlı Devleti'nin, içişlerine

⁴³ Beydilli 2002, s. 524. Ayrıca, *Küçük Kaynarca Antlaşması*'ni tenkitli bir şekilde ele alan Davison'un makalesi için bkz. Davison 1981, s. 343-368.

⁴⁴ Demiroğlu 2022, s.79-83.

⁴⁵ İsyan sürecinde ve sonrasında Sisam Adası'nda yaşanan gelişmeler için bkz. Örenç 2000b, s. 335-346.

⁴⁶ Örenç, 2009, s. 64.

⁴⁷ Örenç 2006, s. 61-62.

⁴⁸ Turan 1965, s. 83.

⁴⁹ Adanır 1996, s. 150.

⁵⁰ Uçarol 1989, s. 260.

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyân Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

müdahale edildiği gerekçesiyle *Londra Protokolü*'nü reddetmesi üzerine peş peşe olaylar patlak vermiştir. Nitekim Rus, İngiliz ve Fransız savaş gemilerinden oluşan müttefik donanma, 20 Ekim 1827'de Navarin'de Osmanlı-Mısır donanmasını batırmıştır. Ayrıca Fransızlar, 30.000 kişilik bir kuvvetle Mora'yı geçici olarak işgal etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kötü durumundan faydalanmak isteyen Rusya ise, Nisan 1828'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Rusya, *Londra Protokolü*'nü kabul ettirmek için Türklere savaş açtığına dair verdiği teminatla İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın tarafsızlığını sağlamıştır.⁵¹ Osmanlı birliklerinin Rus ordusu karşısında tutunamaması üzerine Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalmış, 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti, Yunan Devleti'nin kurulmasını öngören *Londra Protokolü*'nü de kabul etmiştir.⁵²

İngiltere, Rusya ve Fransa devletleri arasında 3 Şubat 1830 tarihinde imzalanan *Londra Protokolü*'yle bağımsız Yunanistan'ın devlet şekli ve sınırları belirlenmiştir. Henüz Osmanlı'nın elinde bulunan Eğriboz Adası ile Sporad ve Kiklad adalarının bir kısmının Yunanistan'a terki kabul edilmiştir.⁵³ Eğriboz'un Yunan Devleti'ne verilmesi karşılığında 39° kuzey enlemi ile 26° doğu boylamının ötesinde kalan adaların Türkiye'ye iadesi kararlaştırılmıştır. Böylece *Sisam, Sakız, Meis* vs. ile birlikte Oniki Ada'dan *Patmos, Leros, Kilimli (Kalimnoz), İlyaki (Tilos), Sömbeki, Astropalya, Kerpe* ve *Kaşot* adaları geri verilmiştir. Fakat Avrupa devletleri, 20 Şubat 1830 tarihinde, "*Oniki Ada halkının zulüm ve şiddete karşı himayesini temin etmek için Babîali nezdinde nüfuzlarını kullanmayı vazife saydıklarını*" ilan etmekten de geri durmamışlardır.⁵⁴ Ayrıca *Londra Protokolü*'nün kabul edilmesini 8 Nisan 1830 tarihli bir nota ile Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdir. Osmanlı Devleti de 24 Nisan 1830 tarihli bir nota ile Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul etmiştir.⁵⁵

Londra Antlaşması'yla, Yunan Devleti'nin kara sınırının Mora'nın kuzeyinden geçmesi ve Atik Yarımadası ile Kiklad Adaları'nın⁵⁶ da Yunan sınırlarına dâhil edilmesi kararlaştırılırken⁵⁷, Rumlar'ın yaşadığı birçok bölge gibi Girit Adası da bu sınırların dışında kalmıştır. Böylece, "*Megali İdea* (Büyük Ülkü)" belirlenirken ilk göz önüne alınan yerlerden biri de Girit olmuştur.⁵⁸ Zira "*Megali İdea*", *Türkleri Avrupa'dan sürüp çıkarmak, Yunanlılaşmış Şarki Roma İmparatorluğu'nun payitahtı Kostantaniye'yi istirdat etmek, Ayasofya'yı tekrar Hıristiyanlığın kadim mabedi haline getirmek, hâsılı Hıristiyan ve Yunanlılaşmış Bizans İmparatorluğu'nu tekrar diriltmek* amaçlarını taşımaktadır.⁵⁹ Bu yönde olarak Yunan Başbakanı *İoannis Kollettes*, 1844 yılında yapılan

⁵¹ Karal 2011, s. 118-119.

⁵² Uçarol 1989, s. 381.

⁵³ Öreñç 2006, s. 63.

⁵⁴ Turan 1965, s. 83.

⁵⁵ Kurumahmut-Başeren 2004, s. 52-53.

⁵⁶ Kiklad Adaları, Mora'nın doğusunda bulunan irili ufaklı adalar olup başlıcaları; *Andre, Titos, Şira, Naksos, Paro, Amorgo, Milo, Santurin* adaları oluşturmaktadır. Bkz. Hülagü 2004, s. 325.

⁵⁷ Uçarol 1989, s. 381.

⁵⁸ Şimşir 1976, s. XXXI.

⁵⁹ Akçura 2010, s. 18.

Anayasa Kongresi'nde, Yunanistan'ın yayılmacı siyasetinin bir devlet politikası olacağını gizleme gereği duymazken, mevcut krallığın, büyük Yunanistan'ın küçük bir parçası olduğunu belirterek Serez'de, Edirne'de hatta İstanbul'da yaşayan soydaşlarıyla aynı bayrak altında toplanmaları gerektiğini ilan etmiştir.⁶⁰

1862 yılında Yunanistan'da Bavyeralı Kral *I. Otto*'nun tahtan indirilmesinden sonra yerine Danimarka Prensi William, *I. George* adıyla tahta çıkmıştır.⁶¹ Bu dönemin en önemli gelişmelerinden birisi, Yedi Ada Cumhuriyeti'nin⁶² son hâmisi olan İngiltere'nin, *Yunanistan'ı biraz daha kendisine bağımlı ve müteşekkik kılmak amacıyla*⁶³, 13 Temmuz 1863 tarihinde adaları Yunanistan'a devretme kararı almasıdır. Bu karardan sonra İngiltere, Fransa, Rusya ile Yunanistan arasında imzalanan 29 Mart 1864 tarihli antlaşma ile İngiltere Yedi Ada'yı Yunanistan'a bırakmıştır. Akabinde Yunanistan, 21 Mayıs 1864'te adaları mülkiyetine geçirmiştir. Osmanlı Devleti de ertesi yıl İstanbul'da imzalanan 8 Nisan 1865 tarihli antlaşmayla adalardaki Yunan hâkimiyetini tanımıştır.⁶⁴ Bu adalar, Girit Adası'nın kuzeybatısından başlayarak Yunanistan anakarasını güneyden ve batıdan çevrelemektedir. Dolayısıyla doğuda Kuzey Sporad Adaları'ndan batıda Korfu'ya kadar uzanan ve Yunanistan anakarası için birinci kuşak adalar olarak nitelendirilebilecek olan tüm adalar Yunanistan hâkimiyetine girmiştir.⁶⁵ Bu durum ise Yunanistan'ın, adalar üzerinde daha rahat hareket etmesine, faaliyetlerini artırmasına neden olmuştur. Nitekim Yedi Ada, daha önce 1821 Rum İsyanı'nda da Mora yarımadasına lojistik ve asker desteği sağlayan bir üs görevi görmüştür.⁶⁶

1821 Rum İsyanı'na askeri ve kültürel yönden önemli katkı sağlayan Yedi Ada'nın⁶⁷ Yunanlılara devri, Girit Adası'nın da ele geçirilmesi yönündeki ümitleri arttırmıştır.⁶⁸ Nitekim Rum nüfusun bulunduğu hemen hemen bütün adaları elde ederek büyük bir Yunanistan kurmak isteyen Yunanlılar, Girit'e gönderdikleri papaz ve öğretmenlerin tahrikiyle adada geniş çaplı bir ayaklanmayı⁶⁹ başlatmışlardır. Bu ayaklanmayı teşkilatlandırılanlar arasında başta Rusya olmak üzere çeşitli devletlerin

⁶⁰ Pınar 2022, s. 216.

⁶¹ Osman Senai 1314, s. 143; Sun 1965, s. 11.

⁶² Osmanlı ve Rusya himayesinde 1800 yılında kurulan *Yedi Ada Cumhuriyeti* (Cumhuru) (The Republic of The Seven United Islands), *Korfu* (*Corfu*), *Kefalonya* (*Kefalonia*), *Zanta* (*Zante*), *Ayamavra* (*Lefkas*), *Çuka* (*Cerigo*), *İtaki* (*Ithika*) ve *Pakso* (*Paxos*) adalarından oluşmaktadır. Yedi Ada konusunda detaylı bilgi için bkz. Örenç 2013, s. 384-387.

⁶³ Hatipoğlu 1988, s. 35.

⁶⁴ Örenç 2013, s. 386-387.

⁶⁵ Kurumahmut-Başeren 2004, s. 54-55.

⁶⁶ Başak 2023, s. 265-266.

⁶⁷ Başak 2023, s. 263.

⁶⁸ Orhonlu 1980, s. 5.

⁶⁹ 1866 yılında patlak veren Girit ihtilalinin reisi *Hacı Mihal* adlı bir Rum'dur. Yıllarca çalışarak Ada'yı bir kıvılcımla infilak edecek barut deposu haline getirmiştir. Hacı Mihal isyan sırasında Girit Rumlarına yönelik olarak yayınladığı beyannamede, Ada'daki bütün Rumları isyana davet etmiş, silahını alıp kendilerine katılmayan Rumları ise aileleri ile birlikte öldüreceği tehdidini savurmuştur. Bkz. Türkmen 2002, s. 862.

*Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyan Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları
Örneği (1865-1866)*

Hanya konsolosları da yer almıştır.⁷⁰ Nitekim bu durumu İstanbul'daki İngiliz elçisi Lord Lyons, 12 Ağustos 1866 tarihli mektubunda, "(...) çok gizli bir şekilde Hristiyan halkın hareketinin yabancı entrikalarının sonucu olduğu, eğer provoke edilmiş değilse, hareketin en azından Rus, Grek (Yunan), İtalya ve hatta Amerikan konsoloslarının davranışlarıyla teşvik edildiği ve cesaretlendirildiği söylenmektedir."⁷¹ diye aktarmıştır.

Adada yürütülen propaganda çalışmalarına Yunanistan'da yayınlanan gazetelerin hepsi katılmıştır. Öte yandan Yunanistan'ın her yerinde kurulan dernekler, adaya gönüllü insan, malzeme ve silah göndermişlerdir.⁷² Nitekim Osmanlı ve İngiliz belgelerinde, Yunanistan'dan adaya gönüllü, silah, mühimmat, para ve "diğer yardımlar" gönderildiğine dair pek çok haber yer almıştır.⁷³ Özellikle *Atina*, *Terme (Termiye/Kitnos)* ve *Şıra (Şire/Sıra/Siroz/Syra/Seyras)*'dan mühimmat ve gönüllüler adaya sevk edilmiştir.⁷⁴

İsyan sürecinin altyapısının hazırlanmasında Yunanistan'a eğitim görmek için giden ve burada Yunanlılık bilinciyle yetişen yeni nesil Hristiyanların da büyük katkısı olmuştur. Zira Yunanistan'a giden Girit'in yeni nesil Hristiyan çocuklarının kalp ve zihinlerine büyük bir kin aşılanmıştır. Nitekim Âli Paşa'nın 29 Kasım 1867 tarihli raporunda da belirttiği üzere, "*idare-i tebaa-i gayrimüslimeyi yevmen kayyümen tas'ib-i işkal ve kalb ve zihinlerinde ateş-i adâvet ve kinîyyeyi iş'âl eden esbâb-ı büyüklerin biri*"⁷⁵ olarak isyanlarda ön plana çıkmaları çocukların Yunanistan'a gönderilmesinin ve Yunanlılık fikirleriyle tanışmalarının bir sonucudur.

Girit'e görevli olarak gönderilen Mehmed Salâhî, adadaki gözlemlerini anlatırken, özellikle idarecilerin yetkin ve etkin olmadıklarını belirtmiştir. Mehmed Salâhî'ye göre Osmanlı memurları, o derece yeteneksizdirler ki Rumların gizli niyet ve faaliyetlerini anlamak ve izlemekten uzak kalarak sadece dedikodu ile uğraşmışlardır. Zira bu durumu, "*Eğerci Müslümanlardan dahi me'muriyetlerde bulunanlar vardı ise de çoğu cahil ve Yunan terbiyesi ile perveriş-yâb olan ötekilerin niyyat-i hafîyye ve harekâtı vakıalarından tevelliüd edecek netayic-i vahimeyi idrakten külliyyen aciz bulunduklarından vakitlerini kıl ü kâl ile geçirmişlerdir.*"⁷⁶ şeklinde ifade etmiştir. Nitekim Girit'te 6 yıl (1860-1866) valilik yapan Hekim İsmail Paşa da Rumların isyankâr tutum ve davranışlarını zamanında hükümete bildirememiştir. Paşa'nın bu gevşek tutumu Rumlara istedikleri fırsatı tanımıştır. Paşa'nın valiliği sırasında Girit Rumları daha rahat bir ortam bulmuşlardır. Neticede, 1866 yılında büyük bir ayaklanma çıkarmışlardır.⁷⁷

⁷⁰ Mehmed Salâhî 1967, s. 4-5.

⁷¹ Aydın 2007, s. 126.

⁷² Türkgeldi 1987, s. 11-16; Hüseyin Hıfzı 1326, s. 1-2.

⁷³ Aydın 2007, s. 126.

⁷⁴ Süleyman Tefrik-Abdullah Zühdü 1315, s. 71.

⁷⁵ Aydın 2007, s. 125.

⁷⁶ Mehmed Salâhî 1967, s. 32-33.

⁷⁷ İzmirli bir Rum dönmesi olan Hekim İsmail Paşa, askeri tıbbiyeden mezun olduktan sonra çeşitli görevlerde bulunmuş, Sultan Abdülmecit döneminde şehzadeleri sünnet ettiğinden baştabipliğe yükselmiştir. Kısa sürede padişahın beğenisini kazanmış, 1847 yılında vezir rütbesiyle Yanya valiliğine atanmıştır. Daha sonra Nafia Nazırı olan Paşa, Abdülaziz devrinde 1860 yılında Girit valisi olmuş, 6 yıl bu görevde kalmıştır. Bkz. Türkmen 2002, s. 868.

Girit'te gerek ayaklanmanın başlaması gerekse genişleyerek devam etmesi, âsilerin her türlü ihtiyacının Yunanistan tarafından karşılanması ve buradan adaya çok sayıda gönüllü gönderilmesi ile mümkün olmuştur. Nitekim hem Osmanlı hem de İngiliz belgelerinde, Yunanistan'dan adaya gönüllü, silah, mühimmat ve para gönderildiğine dair çok sayıda haber vardır. Örneğin 1867 yılında İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliği'ne atanan *Sir Henry Elliot*, Yunan Hükümeti'nin, Yunanistan'ın her tarafından gelen silahlı, donanımlı ve bütün ihtiyaçları karşılanmış gönüllü gruplarını topladığını ve Türk barikatlarını yaran hızlı vapurlarla Girit'e taşıdığını belirtmiştir. Dolayısıyla bu şekilde hareket eden Yunanistan'ın, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord H. Edward Stanley'in de belirttiği gibi, *adada ayaklanmayı canlı tutmak amacıyla olduğu*⁷⁸ net bir şekilde görülmektedir.

1866 yılında başlayıp 3 yıl kadar süren trajedi, Girit'i harap etmiş ve nüfusunu âdeta yarıya indirmiştir. Girit'i iflasın eşiğine getirmekle birlikte finans kaynaklarını kurutmuş, ordunun moralini bozmuş ve Hersek'teki ayaklanmanın başarılı olmasının önünü açmıştır. Olaylar esnasında birçok insan hayatını kaybetmiştir. Müslüman tarafında ölenlerin sayısı yaklaşık olarak 5.000 nüfustur. Hıristiyanlarda ise, zorluklar ve açlıktan ölen ya da askerler ve düzensiz güçlerce öldürülenler olmak üzere yaklaşık 25.000'dir. Aynı zamanda 50.000 Rum mültecinin de Yunanistan'a göç ettiği öne sürülmektedir.⁷⁹

3. 1866 Yılı İsyanı Öncesinde Adalardaki Genel Durum

Adalar, öteden beri önemli gemi yapım merkezleri olmuştur. Nitekim adalardaki Yunanlıların, gemi inşa sektöründe eski bir geleneği vardır. Bu gelenek, aynı yöntemlerle tek tip gemilerin inşa edildiği bir gelenek değil, aksine farklı adalarda farklı gemi tiplerinin yapımında uzmanlaşmış çeşitli grupları kapsayan bir gelenektir. Ada tersanelerinin belirli bir tip gemi yapımında uzmanlaştığı görülmektedir.⁸⁰ Osmanlı Devleti, ihtiyaç durumunda donanma için yapılacak gemilere gerekli marangoz ve burgucuları Sakız, İstanköy, Rodos, Kaşot⁸¹ ve Meis gibi adalardan sağlamıştır.⁸² Rodos'ta daha çok donanma için gemi inşa edilirken, Akdeniz'de bulunan donanmadaki tamir edilecek gemiler de buraya getirilmiştir. Ticaret gemileri, daha çok Kaşot, Kerpe gibi adalarda yapılırken, bunlardan Kaşot, zaman zaman savaş gemilerine de tamir hizmeti vermiştir.⁸³

Önemli denizcilik ve gemicilik merkezlerinden olan Sakız ve İpsara'nın sakinleri, 1821 Yunan İsyanı sırasında asilere destek verdikleri için başka yerlere göç ettirilmişlerdir. Gittikleri yerlerde mevcut olan iş kollarına kolaylıkla uyum sağlayan bu kesim, faaliyet alanlarını daha da geliştirmiştir. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'de Sakız ve

⁷⁸ Aydın 2007, s. 126-128.

⁷⁹ Şenışık 2014, s. 101.

⁸⁰ Şimşek 2019, s. 202-203.

⁸¹ 1864 yılında Osmanlı topraklarında bulunan Bernard Camille Collas da, Kaşot adasında çok sayıda gemi yapıldığından bahsetmiştir. Bkz. Collas 2005, s. 236.

⁸² Bostan 2003, s. 71.

⁸³ Şimşek 2019, s. 209.

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyan Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

İpsara gibi merkezlerin yerini gemicilik ve ticari merkez olarak *Şira Adası* almaya başlamıştır. Yunan bağımsızlığı gibi çalkantılı bir süreçte Sakız'dan gelen bu insanlar, korsan gemilerinin yapımı ve inşasında da istihdam edilmişlerdir.⁸⁴

19. yüzyılın sonlarında Ege Adalarına seyahat eden Macar ressam *Kálmán Beszédes* (1839-1893), *Şira Adası* hakkında bilgi verirken ada nüfusunun, 1820'li yıllarda Türk hâkimiyetinden çıkmasıyla birlikte beş binden kırk bine çıktığını, Yunanistan'ın her yanından binlerce kişinin buraya göç ettiğini ve binlerce kişinin de burada doğduğunu belirtmiştir. Devamında ise şu ifadelere yer vermiştir:

*"[Yunan halkı] 6 Nisan'da Türk hükümranlığından en azından kısmen kurtuldukları tarihsel olayın hatırasını kutluyordu. Şira Adası, Kikladların merkezi ve halklarında devamlı kanlı hesaplaşmalarının sahnesi idi. Komşu ada gruplarıyla beraber 1830'dan beri Yunan Krallığına bağlıydı."*⁸⁵

II. Mahmud dönemi bürokratlarından Örfi Paşa, 1821 isyanının etkili olduğu Ege Adaları ile ilgili Sultan'ı bilgilendirmek amacıyla çeviri yolu ile hazırlayıp Padişaha sunduğu *Coğrafya-yı Örfi* eserinde, Mora ve Ege Adaları için geniş bir bölüm ayırmıştır. Örneğin, *Cezire-i Şira* başlığında, 1821 isyanı başladığında Müslüman nüfusun gasp edilen esir ve mallarının bu adada satıldığı için burada çok fazla mal ve akçe toplandığı bilgisini paylaşmıştır Ayrıca *Şira Adası'nın*, diğer devlet temsilcilerinin karargâhı konumunda olduğundan bahsetmiştir.⁸⁶

Örfi Paşa, "*Der-i tarif-i umumi-yi Cezayir-i Bahr-i Sefid*" başlığı altında Akdeniz adaları hakkında toplu bilgi vermiştir. *Cezire-i Çamlıca*, bugünkü adıyla *Hydra*'dan bahsederken, isyandan kaçanların Çamlıca Adası'nda toplandığını ve kılıç artığı bu ahalinin haydutlukla geçindiğini belirtmiştir. İsyana kadar küçüklü büyüklü 200 kadar tekneleri olduğu, 25.000 kileliğe kadar büyüklükte gemiler inşa edebildikleri ve bu gemiler için patent, pasaport alabildiklerini belirtip, isyanın çıkış sebeplerinden biri de sayılan ve adalarda huzursuzluğa sebep olan gemiciler arasındaki kâr paylaşımı sorununa da değinmiştir. Ticaret gemilerinin isyan gemisi haline gelerek "*ellerinden gelen hıyanet ve melaneti*" gösterdiklerini ve *Cezire-i Sulica*'da halkın isyana katıldığını açıkça belirtmiştir. "*Cezire-i Çoban nâm-ı diğer Kaşot*" başlığında ise, bu ada sakinlerinin *hıyanet ve melanette* Çamlıca Adası'na arkadaşlık ettiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Kaşot Adası'nın "*fesad*"da ehl-i İslam'a zarar vermelerinden dolayı Osmanlı'nın, onlara baskın yapıp teknelerini batırdığı ve bir kısmını da esir ettiği öğrenilmektedir.⁸⁷

Rodos ve Sisam dâhil bütün adalar halkına yazılan 12 Kasım 1829 tarihli ve bir nüshası Rumca'ya çevrilmiş olan emir üzerine adalara gönderilen memurların yanına Patrikhâne tarafından da birer metropolit tayin edilmiştir. Bu kimseler, adalardaki kocabaşların talep ve şikâyetlerini dinleyerek bunlara nasihat edip, İstanbul'a gelmelerini sağlamak üzere görevlendirilmişlerdir. Gerek muhassılık meclisinde ve gerekse eyalet ve

⁸⁴ Şimşek 2019, s. 205.

⁸⁵ Çolak 2019, s. 235.

⁸⁶ Örfi Paşa 1827, varak 32b'den aktaran Kobak 2022, s. 108-109.

⁸⁷ Örfi Paşa 1827, *Coğrafya-yı Örfi*, varak 28a-30a, 29b-40a, 38b-40a'dan aktaran Kobak 2022, s. 121-123.

vilâyet yapılanmalarında metropolit ile birlikte kocabaşlar etkili olmuştur.⁸⁸ Aynı zamanda Rodos Rumları'nın cizye vergisinin toplanmasında metropolit tarafından belirlenen şahıslar görev almış ve bunların masrafları cizye gelirinden düşülmüştür. Yine, adadaki Rumların nüfus tasdiklerini de metropolitler yapmıştır.⁸⁹ 1861 yılında Rodos Rum Metropoliti Kiriliyos vefat ettiğinde durum Hâriciye Nezâreti'ne bildirilmiştir. Yerine, bu sırada İstanbul'da bulunup Köstendil Metropolitliği'ne tayini çıkan, ancak henüz görev mahalline gitmemiş olan Ignadiyosis'in atanması uygun bulunmuştur. Bu tayin için Rodos kocabaşlarının ve ileri gelenlerinin görüşlerinin alınması istenmiştir.⁹⁰

1849 yılı idarî düzenlemesinden sonra Sisam Adası'nda bir takım uygunsuzlukların olduğu haber alınmış, derhal askeri birlikler ve donanma gönderilmiştir. Buradaki isyan ve huzursuzluğun nedenlerini öğrenmek üzere Sisam Adası'nın temsilcileri İstanbul'a davet edilmiştir. Sisam Adası'ndan gelen temsilciler 22 Ekim 1849 tarihinde Babıali'de Mustafa Reşid Paşa'nın huzuruna çıkmıştır. Mustafa Reşid Paşa, Sisam Adası'nın temsilcilerine davranışlarının yanlış olduğunu, yerel idarecilerden ve yeni uygulamalardan rahatsız iseler durumun kendilerine bildirilmesi halinde gerekli tedbirlerin alınacağını ancak Sisam ahalisinin bir takım kışkırtmalara ve sözlere inanarak isyan girişiminde bulunmalarının doğru olmadığını ifade etmiştir. Hatta Sisam ahalisinin öteden beri ırz ve edepleriyle tanındığını, Devlete itaat etmek yerine isyan etmek suretiyle kendilerine leke sürdüklerini belirtip derhal isyancıların dağıtılmasını ve silahların teslim edilmesini tavsiye etti. Sözlerinin devamında Sisam ahalisinin ya Padişaha bağlılık bildirip itaat etmek suretiyle onun adaletine sığınmak ya da isyanın ağır sonuçlarına katlanmak tercihinde bulunmalarını istedi. Görüldüğü üzere Sisam Adası ahalisi Avrupa devletlerinin kuru sözlerine ve vaatlerine inanmak suretiyle isyan girişiminde bulunmuştu⁹¹. 1849 yılı idarî düzenlemesi ile adalarda eyalet sistemine geçilince bölgeye atanan valilerin karşılaştığı en önemli sorunlardan bir diğeri de vergi uygulaması olmuştur. Rodos'a bağlı Sporad Adaları vergisi meselesi adeta idarecilerin değişmez gündemi haline gelmiştir. Sorunun çözümüne yönelik ilk ciddi adım, 1851 yılında vali olarak atanan Damat Halil Rifat Paşa tarafından atılmıştır. Adalarda yaptığı incelemeler sonucu çözüme ilişkin tespitlerini aktarmak için İstanbul'a gelen Halil Paşa, Güney Sporad Adaları'ndaki durumun devam etmesi halinde uzun vadede devletin dâhili ve harici zarar göreceğini bildirmiştir. Hatta hazırlamış olduğu bir raporda, Rodos'a bağlı adaların bazılarında uygulanan maktu vergi sisteminin zararlarını örnekleri ile

⁸⁸ Örenç 2006, s. 62 ve 159. Osmanlı Devleti döneminde kocabaşı, ayanın eş anlamlısıdır. Ayan, bir şehir, kasaba, zümre ve dönem içindeki Müslümanların ileri gelen kimseleri iken, Kocabaşı da Osmanlı Hıristiyanlarının ileri gelenleri anlamındadır. Kocabaşı, özellikle XIX. yüzyılda Balkanlar, Anadolu ve Ege adalarındaki Hıristiyan topluluklar arasında "çorbacı" tabiriyle de anılmıştır. Kocabaşların bir güç odağı haline gelişleri, Müslüman gruplar içinde âyanın yükselişleriyle hemen hemen aynı döneme rastlamaktadır. Gayrimüslim mahalle ve köylerin idaresinde papaz ve kocabaşının yönetimine dayanan klasik statü, 1864 vilâyet nizamnamesine kadar değişmemiş, bundan sonra ise muhtarlık sistemi yaygınlaştırılmıştır. Osmanlı döneminde kocabaşlar ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Mert 1995, s. 401-407; Mert 2004, 139-154.

⁸⁹ Örenç 2006, s. 156 ve 530.

⁹⁰ Örenç 2006, s. 159.

⁹¹ *Muharrerât-ı Nâdire* 2018, s. 454-456.

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyan Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

açıklamıştır. Paşa, imtiyaz iddiasında bulunan bu adalardaki vergi uygulamasının Tanzimat kanunlarına aykırılığına da vurgu yapmıştır.⁹²

Halil Paşa, aldığı tedbirlerle ilgili olarak, Rodos'a bağlı Leryoz, Batnoz, Astropalya, Herkit, İncirli, İlyaki'ye ikişer, Meis (Kızılhisar), Sömbeki, Kaşot, Kerpe ve Kalimnoz adalarına birer müdür atanarak idarî yapının tamamlandığını, yerel meclislerin yeniden seçildiğini ve bazılarında güvenlik kuvvetlerinin göreve başladığını belirtmiştir. Fakat bütün bu olumlu icraatlara rağmen bazı adalarda kocabaşılar ile bir takım yerel menfaat grupları sorun çıkarmayı sürdürmüştür. Osmanlı yönetiminin maktu vergi sorununu bir türlü çözmemesi, imtiyaz iddiasındaki dört ada dışında Sporad Adaları'ndan da benzer taleplerin gelmesine sebep olmuştur. Bu durum, adalarda yeni vergi mevzuatının uygulanmasını imkânsız hale getirmiştir. Hatta bazen idarî düzenlemelere itiraz edilirken bile bu maktuîyet statüsü gerekçe gösterilmiştir. Böylece ilk başta yalnızca vergi muafiyeti gibi görünen imtiyazlar, Yunanistan başta olmak üzere Avrupalı ülkelerden destek gelince, idarî içerik taşıyormuş gibi yansıtılmıştır. Bu türden çarpıtmalar, Yunanistan ile yaşanan kriz dönemlerinde daha da artmıştır. Vergi iddiaları, adalardaki egemenlik tartışmalarında propaganda malzemesi yapılmıştır. Nitekim Girit Adası'nda 1866'da çıkan isyan nedeniyle Adalar Denizi'nde ortam gerginleşince maktu vergi ve imtiyazlar en fazla öne çıkarılan konu olmuştur.⁹³

4. Adalar Üzerinde Yunanlıların Tahriki ve Girit'teki İsyan Hazırlıkları Hakkında Kaşot Metropolitinin Gizli Raporu

1866 yılı Girit isyanı, dönemin devlet adamı Âli Paşa'nın da belirttiği gibi, “Yunanlılar beyninde tasavvur-ı azîm ismiyle”⁹⁴ bilinen kötü bir niyetin sonucu olarak ortaya çıkacaktır. İsyancıların temel hedefi, adayı Yunanistan'a bağlamaktır. Zira *Megali İdea*'nın önemli hedeflerinden olan Girit, Akdeniz'in stratejik adalarından biri olup, batısındaki *Kithira* ve *Andikithira* adaları ile doğusundaki *Kaşot*, *Kerpe* ve *Rodos* adaları ile birlikte Ege denizinin güney kilidi durumunda, Akdeniz'den geçen ve Ege denizine girip çıkan tüm deniz yollarına hâkim bir konumdadır.⁹⁵ Kaşot ve Kerpe adaları ise, Girit ile Rodos adaları arasında konumlanmıştır. 17. yüzyılın ortalarında bölgeyi ziyaret eden *Bernard Randolph*, Kaşot'ta Giritlilerin de bir manastırı olduğunu, hatta *Settia* adındaki şehirlerinin yıkılmasından sonra Giritlilerin buraya gelerek iyi bir hayat sürdürdüğünü belirtmiştir. Girit ile Rodos'un hemen ortasına denk gelen Kerpe'nin ise baştanbaşa kayalık olduğuna, doğu tarafındaki iskelesinin tekneler için müsaitliğine ve korsanların sık sık istilasına uğradığına değinmiştir.⁹⁶

Girit Adası'nda 1866 yılında ortaya çıkacak olan büyük isyan öncesinde başta Kaşot ve Kerpe olmak üzere civar adalarda hummalı bir hazırlık başlamıştır. Bu anlamda hem gönüllü toplanmasına hem de askeri mühimmat oluşturulmasına çalışılmıştır. Ortaya çıkacak karışıklıkta Girit'in ilhakını hedefleyen Yunanistan, olumsuz tutum ve

⁹² Örenç 2021, s. 589.

⁹³ Örenç 2021, s. 589-590.

⁹⁴ *Muharrerât-ı Resmîyye*, İstanbul t.y., s. 3.

⁹⁵ Ünsal 2009, s. 1.

⁹⁶ Randolph 1998, s. 27-28.

davranışlarını her geçen gün artırarak devam ettirmiştir. Nitekim yabancı ülkelerden paralı asker toplanmış ve Türklerle savaşmak üzere Girit'e gönderilmiştir. Aynı zamanda Balkanlarda da karışıklıklar çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylece Türklerin birkaç cephede birden mücadele etmesine yol açmak ve bu ortamdan istifadeyle Girit'te ihtilali başlatıp adayı Yunanistan'a dâhil etmek hedeflenmiştir.⁹⁷ Bu hedefin gerçekleşmesi için de adaya silah ve cephane yığılmasına hız verilmiştir.⁹⁸ Nitekim 1863 yılında Girit'teki duruma dair vali tarafından verilen bilgide, Yunanistan'dan adaya barut ve askeri mühimmatın nakline çalışıldığı; aynı zamanda adanın *Cezîre-i Seb'a* (Yedi Ada) gibi Yunanistan'a ilhak olacağına dair yayımlar yapıldığı ifade edilmiştir. Bu emellerinin engellenmesi için de yerel idarece, başta Esfakya'da (İsfakya) olmak üzere birtakım tedbirler alınması yoluna gidilmiştir.⁹⁹ Yine, Rodos Kaymakamlık Meclisi tarafından Sadaret'e sunulan 4 Mart 1864 tarihli mazbataya göre, Rodos Sancağı dâhilindeki 13 adada 100.000 civarında Hıristiyan ahalî bulunmaktadır. Bunlar içerisinde, ileri gelen, güç ve servet sahibi, bağımsız hareket etme emeline olan birkaç kocabaşı vardır. Bunlar, Rodos'a bağlı adaların kendi içlerindeki ekonomik işlerinin bir diğerine göre farklılık arz etmesinin tüm ahalinin hürriyet, adalet ve refahına aykırı olduğundan hareket ederek, namuslu, ihtiyaç sahibi insanlara üstünlük sağlayıp hemen her gün zulmetmişlerdir. Taciz etme gibi türlü aşağılayıcı tekliflerle onları rencide etmişlerdir. Kendilerine itaat etmeyen kimselere de zulmederek, onları zor durumda bırakmışlardır. Aynı zamanda bazı adalardaki ahalî de edepsizlikte diğer adalar ahalisine üstünlük sağlamaya çalışmakta, birçok uygunsuz harekette bulunmaktadır.¹⁰⁰

Adalara izinsiz olarak mühimmat taşınmasına çalışıldığı görülmektedir. Nitekim bu bağlamda 19 Ekim 1864 tarihinde bir Rum gemisi 60 varil barut yüklü olarak Şira'dan Kaşot'a hareket etmiştir. Fakat bu yüke dair Şehbenderlikten verilen bir resmi kayıt bulunmamaktadır. Netice itibarıyla, amacın barut yüklü gemiyi Girit Adası'na çıkarmak olduğu anlaşılmıştır. Ancak olumsuz hava koşullarının yaşanması durumunda başka mahalle veya Kaşot Adası'na çıkacağı, daha sonra doğrudan Girit'e geçirileceği Şira'daki Şehbender tarafından Rodos Kaymakamı'na haber verilmiştir. Bunun üzerine, barut ve diğer askeri mühimmatın gemi dışına çıkarılmasının yasak olduğu belirtilerek, ilgili geminin adaya ulaşmasıyla birlikte hemen kontrol altına alınması ve gemi kaptanının da tutuklanması Girit ve Cezair-i Bahr-i Sefid valilerine bildirilmiştir.¹⁰¹

Şira Şehbenderi tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen 5 Nisan 1865 tarihli yazıda, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti dâhilindeki adalarda belediye idarelerinin bulunduğu ve nüfusun çoğunlukla Rumlardan oluştuğu belirtilmiştir. Buralara her ne kadar merkezden müdür tayin edilmişse de fiiliyatta yerli çorbacı ve kocabaşların idarede etkili olduğu, bu durumun da onlara iç işlerinde bir çeşit özgürlük ve imtiyaz sağladığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda ahaliden pek çoğunun, kendi menfaatlerine hizmet

⁹⁷ Emirhan 2000, s. 52.

⁹⁸ Başar 1988, s. 53.

⁹⁹ *BOA, İ. MTZ.GR., 8/204*, [17 Safer 1280/3 Ağustos 1863].

¹⁰⁰ *BOA, MVL., 792/42*, [25 Şaban 1280/4 Mart 1864]; Collas'a göre 1864 yılında Rodos ile birlikte sancak dâhilindeki bazı adaların nüfusu 73.500'dür. Bkz. Collas 2005, s. 233-239.

¹⁰¹ *BOA, HR. MKT., 502/11*, Lef 1, [13 Cemaziye'l-ahir 1281/13 Kasım 1864].

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyân Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

etmeleri için Osmanlı Devleti tabiiyetinden çıkarıldığı ileri sürülmüştür. Yunan Kralı I. Otto zamanında ise, Cezayir-i Bahr-i Sefid'in Yunanistan idaresi altına alınması yönünde çalışmalar yapılmış, bu doğrultuda kuvvet de toplanmış fakat bunun icraata dökülmesi bir sonraki Krala kalmıştır. Nitekim yeni Kral Yorgi'nin hedefi de bu politikanın devam ettirilmesi yönünde olmuş ve Kral, ahalinin Osmanlı Hükümeti aleyhine tahrik edilmesine ve *Cezîre-i Seb'a* (Yedi Ada)'nın Yunanistan'a ilhakı hasebiyle hararet bulmuş olan ümidi gerçekleştirmeye yönelmiştir. Fakat Yunan Hükümeti'nin hâlihazırda yeterli kuvveti olmadığından veya Bahr-i Sefid ahalsinin karışık ahvalinden dolayı Yunan devletine güvenemediklerinden doğuda bir Hristiyan devlet tesisinin öne çıktığı yeni bir düşünce ortaya konulmuş ve ahalinin de Sisam'a ilhakları öngörülmüştür. Bununla birlikte bir Avrupa Devleti'nin (Devlet-i Muazzama) de yardımı ile bu hususta başarı sağlanacağı ileri sürülmüştür.¹⁰²

Rodos'ta, Nikolaki adlı bir şahsın ahaliyi tahrik ederek birtakım fesatlık çıkarma peşinde olduğu yerel idare tarafından tespit edilmiştir. Bu şahsın zararlı faaliyetlerine engel olmak için başka bir mahalle gönderilmesi noktasında Rodos Meclisi tarafından 24 Ağustos 1865 tarihinde bir mazbata düzenlenmiş ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye havale edilmiştir. Bundan sonra İstanköy tarafına gönderildiği anlaşılan şahsın, burada akraba ve dostlarından oluşan bazı Yunanlı ahali ve bir iki fesat ehli Papaz ile bir araya geldiği görülmektedir. Bunlar, Nikolaki'nin adadan gönderilme sebebini alenen sorgulama gibi cesur bir girişimde bulunmuşlar ve bir dedikodu şeklinde etrafta yüksek sesle dillendirmeye başlamışlardır. Dolayısıyla bu fenalıklarının önünün alınması ve bir özür mahiyetinde olmak üzere burada bulunan Yunan konsolosunun yerel idare ile birlikte hareket ederek durumun etraflıca teftiş ve tahkik edilmesi; suçluların cezalandırılması için de gerekli tembihatın bir an önce yerine getirilmesi Hariciye Nezareti marifetiyle Yunan sefaretine tebliğ edilmiştir. Aynı zamanda konsolos ile de gerekli yazışmalar yapılarak gereğinin yapılması merkezden istenmiştir.¹⁰³

Adalar üzerinde Yunanlıların tahriki hakkında Rodos Sancağı'na bağlı Kaşot Adası Metropoliti tarafından Babiali'ye R. 1284 (M. 1868) yılı sonlarında gizli bir rapor sunulmuştur. Bu raporda, Yunan Devleti tarafından Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilayeti dâhilindeki adalarda 1865 yılından itibaren meydana getirilen fesat ve isyan hareketlerine yer verilmiştir.¹⁰⁴ Raporunda ifade ettiği üzere adalardaki isyanlara destek vermediği için kaçmak zorunda kalan ve İstanbul'a sığınan Metropolit'in bu gizli raporunda ifşa ettiği olaylar, son derece önemli ve dikkat çekicidir. "*Megali İdea* (Büyük Ülkü)" peşinden giden Yunanlıların, 1866 Girit isyanı öncesinde planlı bir şekilde hazırlık süreci içine girdikleri, fırsat buldukça da Rum ahali arasında fitne ve fesat çıkardıkları açık bir şekilde görülmektedir.

Kaşot Metropoliti'nin raporunda özetle şu bilgiler yer almaktadır:

¹⁰² BOA, HR. TO., 324/53, [9 Zilkade 1281/5 Nisan 1865].

¹⁰³ BOA, MVL., 797/26, Lef: 2-4, [1 Rebiü'l-ahir 1282/24 Ağustos 1865].

¹⁰⁴ Adalar Üzerine Yunanlıların Vukuâtı Hakkında Adalar Metropoliti Tarafından Babiali'ye Verilen 1284 (1868) Tarihli Rapor Tercümesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y. 9519, [y.y.y.y.]. İlgili rapor, Sadi Borak tarafından 1969 yılında çok kısa bir özet halinde ele alınmış ve *Hayat Tarih Mecmuası*nda yayımlanmıştır. Bkz. Borak 1969, s. 61.

1866 yılındaki Girit isyanını tahrik etmek için Atina'da teşkil olunan heyet tarafından Kaşot'a memuren iki kişi gönderilmiştir. Bu kişilerin adaya gelmesinden sonra Kerpe'den Manastır Başrahibi ve diğer bazı şahıslar da davet edilmiştir. Bu kişiler Aya Esperidon Kilisesi'nde toplanıp yemin etmişlerdir. Yunanistan'dan matbu surette gönderilen yemin metninin içeriği ise şu şekildedir: “*Bilcümle Elinozların (Yunanlılar) bir Allah'ı, bir imanı ve bir vatani vardır. Ecdadımızın toprağında düşman kalmasın*”. Matbu suretteki bu yemin metni adı geçen kişiler tarafından imzalanmış ve 2000 adedi ahaliye dağıtılmıştır.¹⁰⁵

Kaşot'tan iki ve Kerpe'den bir olmak üzere üç kişi seçilerek murahhas (delege) olarak Atina'ya gönderilmiştir. Atina'dan gelenler ise Sömbeki Adası'na gitmişlerdir. Aralık ayında Girit'ten Aporadaki adlı Kaptan, Kuyumcu Kostanti ve Kaşotlu Kaptan Yani adlı üç kişi ile Atina'dan gönderilen iki misyoner, İncil'in bazı bentlerini içeren matbu evrakla Kaşot Adası'na gelmişlerdir. Bu evrakın etrafına “*Her kim kendüsünü vatan uğruna feda etmez ise lanet olsun*” yazılmıştır. Dağıtılan bu evrakın bir tarafında Ay Yıldızı, diğer tarafında Muhammed ve bir diğer tarafında da Padişah kelimeleri yer almıştır. Zebur'dan alınmış bazı bentleri içeren diğer matbu evrakı yere koyup ayaklarıyla çiğnemişler, yaptıkları ayinlerde kadeh ile şarap içerek yemin etmişlerdir.

1865 yılı Mayıs ayında verginin tahsili için Rodos'tan hususi bir mübaşir gönderilmiştir. Talep edilen verginin tahsili için millet reisleri tarafından *encümen-i meşveret* suretinde bir toplantı düzenlenmiştir. Uzun müzakereler sonunda “*Girit'in meselesine bir netice verilmedikçe akçe verilmemesine*” karar verilmiştir. Bu sırada Kaşot Metropolit, Rodos'a giderek Liva Mutasarrıfı ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Mutasarrıfa bu meseleden bahsettiğinde, Kaşot Adası Dimarhoslarının (Belediye Reisleri) Rodos'a çağırılması emredilmiştir. Bunun üzerine Dimarhosların ikisi Şıra'ya firar etmiş, birisi ise yakalanarak Rodos'a getirilmiştir. Metropolitan Rodos'ta bulunduğu esnada bir Müslüman tüccarın Kaşotlular tarafından katledildiği, mal varlığının da gasp edildiği haberi gelmiştir. Aynı zamanda 1865 yılı sonlarında Girit isyanı için nakdi yardım toplanmasına başlanmıştır.

1865 yılı Ekim ayında Girit'in Esfakya (İsfakya) nahiyesi Piskoposu, fesadın liderlerinden Papa Nikola Paskov, Francesco Aporadaki ve birtakım papaz ve ahaliden bazı kimselerle Kaşot'a gelmiştir. Piskoposun gelmesinden hemen sonra Atina'dan da bazı hakkaklar gelerek fesada mahsus mühürler imal etmişlerdir. Yine bu sırada, Kaşot ve Kerpe ahalisinden bazı kimseler birlikte kaleme aldıkları bir kıta arzuhali Atina'dan gelmiş olan bir zabıt aracılığıyla Yunan Kralı'na takdim etmişlerdir. Bu arzuhalin içeriği; “*Devlet-i Aliyyenin tabiyetini bundan böyle kabul etmeyüb Yunan'a ilhak olunmalarına*” dairdir. Bu arzuhali imzalaması Kaşot Metropolit'i ne dahi teklif edilmiş ise de imzalamadığından kendisine karşı düşmanca davranışları artmıştır. Arzuhali götürmüş olan zabıt Atina'dan dönerek Piskoposun duasını aldıktan sonra gece Kalafat adlı Kaşotlu'nun kayığına binerek Girit'e gitmiştir. Bu sırada Girit fesadının reislerinden Yunanlı Grad Poti'nin biraderi Kaşot'a gelmiştir. Bu kişi Metropolitan izni olmaksızın Papas Kanaki tarafından Kaşotlu bir kızla evlendirilmiştir. Yine bu kişinin muharebede esir alıp yanında getirdiği bir nefer İslam askeri de düğün sırasında ağaca bağlanarak

¹⁰⁵ *Adalar Üzerine Yunanlıların Vukuâtı*, s. 1.

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyan Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

davetlilere nişangâh yapılmış ve tüfek ile vurularak katledilmiştir. Ayrıca Atina'dan, Girit'teki isyancı liderleriyle Kaşot liderleri arasında yapılacak yazışmalarda kullanılmak üzere birtakım şifreler tertip edilerek gönderilmiştir. Kaşot ve Kerpe ahalisinden bazı kimseler de silahlanarak Kerpeli Menton kumandasında Girit'e geçmiştir. Bu durumdan Şefkati Ağa'nın da haberi olmuştur.¹⁰⁶ Daha sonra Oniki Ada'dan seçilen liderler grubu, Sömbeki Adası'nda bir araya gelerek bir toplantı tertip edilmiş ve yapılan görüşmeler sonunda içlerinden bir komisyon oluşturulup Yunan Kralı'na gönderilmiştir. Bu olaylar meydana geldiği sırada bir İslam kızı Kaşot'a getirilerek vaftiz ettirilmiştir. Sonra bu kızı biriyle nikâhlamak istemişler ise de Metropolit buna onay vermemiştir.

17 Ocak'ta bir Kaşotlu Kaptan, Giritli Seyfi ile beraber Port Said'den birtakım mühimmat ve silah getirmiştir¹⁰⁷. Bu silahları zorla Metropolit'e takdis ettirmek istemişler ise de kabul ettirememişlerdir. Giritli Hacı Papa adlı rahip bu silahları takdis etmiş ve daha sonra silahlar ahaliye dağıtılmıştır. Bu kişiler Rodos'taki karantinalarından sonra Kaşot'a gelirken, Kaşot Müdürü Ömer Ağa da beraber gelmiştir. Kaşot'a geldiklerinde silahları müdür vasıtasıyla adaya çıkarttıkları gibi orada toplanmış ahaliye müdüre hakaretler ettirmişlerdir. Aslen Kerpeli olup Şıra'da eğitim alan bir nefer rahip İstanbul'a gelmiş, orada da Mihail adlı diğer bir Kerpeli rahip ile beraber Yunan Sefareti'ne giderek, oradan aldıkları talimat ile yardım toplamışlardır. Bu topladıkları, nakit para, silah ve mühimmat olmuştur. Bunları Kaşot'a getirip oradan Girit'e gitmiş, sonra Şıra'ya dönüp oradan da Kuşadası'na geçmiştir. Metropolit, Rahip Mihail ile Kerpe'de karşılaştığında Patrikhane'den aldığı ruhsat tezkeresini sormuş ve buna, "aradığın tezkire üzerimdeki bıçaktır" şeklinde cevap almıştır. Bu durumu Patrikhane'ye yazmış, fakat bir cevap alamamıştır. Bu sırada Girit eşkiyasının ileri gelenlerinden olan Seyfi adlı Kaptan, Girit'ten Kaşot'a gidip, oradan Kerpe ve Sömbeki taraflarını gezmiş ve sonra Girit'e dönmüştür.

25 Kasım'da Şıra'dan Papas Grigori adlı eşkiya reisi, Yunan Devleti, Yunan Sinodu (Konsili/Meclisi) ve Santoron (Santorini/Thira) adası Piskoposu Zaharya tarafından eşkiyanın teşvik edilmesi için memur edilmiş ve kendisine verilen mektupla birlikte adaya gönderilmiştir. Bu mektubun bir fıkrası da metropolite hitabendir. Nitekim metropolit, adada karışıklık çıkması yönünde hareket etmesi ve Yunanistan'dan gelen emirleri uygulaması istenmiştir.

¹⁰⁶ *Adalar Üzerine Yunanlıların Vukuâtı*, s. 1.

¹⁰⁷ Aslen Yunanlı/Rum olup bir süredir Kaşot adasında ikamet eden Keşiş Haristi Coroz adlı şahıs rahat durmayarak bir takım uygunsuz hareketlere girişmiştir. Yunan hükümeti konsolostan Keşiş Coroz'un geri gönderilmesini istemiş ise de bu emir yerine getirilmemiştir. Keşiş Haristi Coroz yanında yaklaşık 10 kişi olduğu halde silahlı olarak İskenderiye tarafına kaçmıştır. Durum Fransa konsolosluğuna bildirilerek bu kişilerin oradan çıkarılmaları istenmiştir. Bu sırada Keşiş Haristi Coroz'un, Kaşot adasında bir manastır inşa etmek için Süveyş kanalında çalışmak üzere Kaşot adasından giden 5-600 kişiden para topladığı anlaşılmıştır. 23 Haziran 1863 tarihli emirde bu kişilerin faaliyetlerine engel olunması, Kaşot adasına ve civar yerlere ayak basmamak üzere İskenderiye'den çıkarılmaları istenmiştir. Görüldüğü üzere İskenderiye ve Port Said taraflarından isyana hazırlık için para, mühimmat ve silah tedarik edildiği anlaşılmaktadır. *BOA, HR. MKT. 446/17; HR. MKT. 444/58; HR. MKT. 446/101*, [H.06.02.1280 / M. 23 Temmuz 1863].

2 Aralık'ta iki adet Kaşot gemisinin mühimmat ve silah yüklü olarak Rusya'dan Kaşot'a geldiği görülmüştür. Bu gemilerin yükleri Kaşot kayıklarına aktararak Girit sahillerine gönderilmiştir. Daha sonra gemiler, Kaşot ve Kerpeli birtakım eşkıyayı alarak Girit'e götürmüştür. Girit'e silah ve mühimmat götürmüş olan kayıklar 6 Aralık'ta, gasp edilmiş çok miktardaki askeri malzeme ve üç Müslüman kadınla geri dönmüştür. Bu kadınları zorla vaftiz ederek evlendirmişlerdir. Yine bu kayıklarla gelmiş olan beş eşkıya, halkı tahrik ve fesat için adalara dağılmıştır. Kaşot ve Kerpe'de, Müslümanların mağlubiyeti ve eşkıyanın muzafferiyeti için dualar okunmuş, ayinler sırasında ada ileri gelenleri Yunan Kralını "Kralımız" unvanıyla zikretmiştir.

11 Aralık'ta Kaşot ileri gelenleri, bir şişe içine bir miktar kan koyup "islam askerinin kanıdır" diyerek memlekette gezdirmek suretiyle ahaliden "akçe tahsil" etmişlerdir. Bu kanın bir miktarını yere dökerek akçe/para verenlere çignetmişlerdir. 13 Aralık'ta Esfakya (İsfakya)'dan gelen bir menzil kayığı Fotios adlı bir rahibi getirmiştir. Bu rahip, Kaşot'tan Kerpe'ye, Kerpe'den Rodos'a ve Rodos'tan Sömbeki'ye gidip oradan da Şira'ya geçmiştir. Aynı günün akşamı da Şira'dan Kaşot'a gelmiştir. Gemi limana girdiğinde, "feryat ve figanla Girit'in Yunanistan'a ilhak olduğu haberini" getirmiştir. Bu haber üzerine toplanan yerli Rumlar, Osmanlı Devleti aleyhinde kötü sözler sarf etmişlerdir. Papazlar ve Esfakya (İsfakya) Piskoposu, Osmanlı Devleti'nin bayrağını yerlerde sürükleyip köyleri dolaşarak haberi sevinç çığlıklarıyla bütün ahaliye yaymıştır.¹⁰⁸ Bütün kiliselerde ayinler tertip ederek para toplamışlardır. Toplanan paraları da Atina'ya göndermişlerdir. Kaşot Adası Müdürü Şefkati Ağa ise bu taşkınlıklardan endişe etmiş ve korkusundan evinden çıkmayıp ortalıkta görünmemiştir. Kaşot eşkıyası da ateş yapmak suretiyle Kerpe Adası'na işaret vermiş, ayrıca kayık göndererek durumu haber vermişlerdir. Bunun üzerine orada da şenlikler ve çılgınlıklar giderek artmıştır.

1865 yılı Aralık ayının sonlarında Avrupa'da bulunan bazı Yunanlılar tarafından iki adet Kaşot gemisiyle gönderilen silah ve mühimmatlar, önce Megri iskelesine oradan da Girit'e çıkarılmıştır. Bu silahlarla ilgili iki Giritli bazı şeyler bildiği gerekçesiyle tutuklanarak Şira'ya gönderilmiştir. Yine bu konuda fesat reislerinden Rahip Nekatarios tarafından yazılan bir mektupta, bu kişilerin Mustafa Paşa'nın¹⁰⁹ hafiyeye memurları olduğu ve sayılarının 50'den fazlayı bulduğu, yakalandıkça peyderpey gönderilecekleri ifade edilmiştir.

¹⁰⁸ Adalar Üzerine Yunanlıların Vukuâtı, s. 2.

¹⁰⁹ Giritli Mustafa Nâîli Paşa olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim Paşa, çok genç yaşta gittiği Girit'te aralıklarla otuz yıl kadar valilik yaptığı için "Giritli" lakabıyla anılmıştır. İlk olarak, 31 Aralık 1840'ta vezirlik ve müşirlik rütbesi verilerek kaydıhayat şartıyla Girit valiliği görevine getirilmiştir. Şubat 1841'de Yunanistan'dan Girit'e gelen eşkıyayı yenilgiye uğratmıştır. Girit valiliği kendisine kaydıhayat şartıyla verilmesine rağmen 1851 sonbaharında İstanbul'a çağrılarak Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye üyeliğine ve 7 Mart 1852'de Mustafa Reşid Paşa'nın yerine reisliğine getirilmiştir. Ağustos-Eylül 1866'da patlak veren isyanı bastırmak üzere 28 Ağustos'ta vali sıfatıyla bir defa daha Girit'e gönderildiyse de olayları bir türlü önleyememiş ve ayaklanmanın bastırılması için Yunan Hükümeti'ne baskı yapılması gerektiğine dair kanaatini bir lâyiha ile hükümete bildirmiştir. Mart 1867'de İstanbul'a çağrılmış ve yerine Âli Paşa görevlendirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Hut 2019, s. 323-324.

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyan Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

Ocak ayında Girit'ten gelen bir Kaşot kayığında bulunan bir Müslüman yolcu, Kaşotlular tarafından gece katledilerek denize atılmıştır. Ertesi gün de cesedi sudan çıkartılıp çeşitli hakaretler edilerek bir sıruk üzerinde memleketin içinde gezdirilmiştir. Ocak ayının ilk günlerinde Yunanistan'dan 5 nefer memur ve iki rahip gelerek Rodos'a mülhak adalara, İskân adasına ve Kendire (Kendiroz/Liadi) adasına dağılmıştır. Kerpe'ye gelen memur 8 gün Françesko Aparodaki adlı ileri gelen birisinin hanesinde misafir olarak kalmış ve ahali ile bu evde toplantılar yapmıştır. Yapılan toplantıya göre İlkbahar'da İngiltere Devleti Akdeniz'e donanma sevk eder ise adalar silahlanarak Yunanistan'a ilhak olunacaktır. Bunu müteakip Şira'dan gönderilen memurun getirdiği mektuplara göre Yunan hükümetinden gönderilen iki kişi hayli asker ile Girit'e ulaşmıştır. Bunun üzerine adadaki bütün papazlar Dimarhos'un evine davet edilmiş ve mektuplar okunduktan sonra şenlikler icra edilmiştir. Evdekilerden 50 liradan fazla yardım toplanmıştır. Memurun getirdiği evraklar arasında Girit'in Yunanistan'a ilhak olunduğunu gösterir Osmanlı Devleti aleyhinde resmi yazılar olup, bunlar Dimarhos'un biraderine ait kahvehane duvarlarına yapıştırılmıştır. Toplu Manastırı'nın¹¹⁰ başpapazı 5 rahiple birkaç defa Girit'e gidip gelmiştir. Her defasında gasp ettiği birtakım eşyayı getirip satmıştır. Bir defasında da iki adet Müslüman askerinin kellesini getirmiştir.

Kaşot'un karantina memuru, vazifesini Yunanlı bir memura devredip Rodos'a gitmiştir. Rum ileri gelenlerinden Seyfi ve Kondalı ile birlikte birtakım eşkıya Menetes denilen yere gelmişlerdir. Yanlarında, gasp ettikleri çok miktarda askeri mühimmatı ve 4 Osmanlı askerini getirmişlerdir. *Bu askerlerin arkalarına barut doldurup ateşe vererek telef etmişlerdir.*

11 Ocak gecesi Kaşot müdürünün ikamet ettiği hanenin önünde toplanan yerli Rumlar, bağırarak Osmanlı Devleti'ne ve İslam dinine hakaretlerde bulunmuşlardır. Daha sonra Metropolit'in hanesine gelerek onu, isyan bayrağını kaldırmaya zorlamışlardır. Şubat ayının ortasında ise Rum milleti ileri gelenleri Kaşot ve Kerpe köylerini dolaşarak silah toplamışlardır. Zira iki çift silahlı olan, birisini vermek zorunda bırakılmıştır. Silahlı olmayan ise bir silah parası ödemiştir. Kiliselerdeki gümüş ve altın eşyaların tamamı bunlara verildiği gibi kızlar, başlarında olan altınların bir adedini yardım amacıyla vermiştir. Mart ve Nisan aylarında ise 10 adet Yunan gemisi, yanlarında iki vapurla Yunanistan ve adalardan Girit'e mütemediyen eşkıya nakletmiştir.¹¹¹ Bunlar, adada çıkacak karışıklıklara katılacaklar, silahlarıyla Türk köylerini basacaklar ve gerektiğinde Osmanlı askeriyeye mücadele edeceklerdir.

21 Mayıs'ta Kostanti adında bir Sömbekli Papaz, Kerpe'ye gelerek Metropolit ile gizlice görüşmek istemiştir. Görüşme esnasında Yunanistan Devleti'nin Mezahib Nezareti tarafından kendine verilen talimatı göstermiştir. Bu talimatta, Cezâyir-i Bahr-i Sefid ahalisini tahrik etmek üzere Yunan Devleti tarafından gönderildiği yazılıdır. Metropolit, bu kişinin tutuklanarak Rodos'a gönderilmesini müdüre tavsiye etmiş ise de müdür korkusundan buna cesaret edememiştir. Ertesi gün de bu papaz firar etmiştir. Papazın beyanlarına göre kendisi Sömbeki ahali ile Atina arasındaki ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır. Hatta çıkacak isyanda Rusya'nın desteğini elde etmek için bazı

¹¹⁰ Girit Adası'nın doğusunda ve Estiye (Sitia, Sitya)'ye yaklaşık 20 km. uzaklıkta yer almaktadır.

¹¹¹ *Adalar Üzerine Yunanlıların Vukuâtı*, s. 3.

kimseleri Rusya'ya aracı olarak göndermiştir. Bu kişilerden Yunanistan'ın kuruluşunda olduğu gibi "Kapodistrias (Kapodistria) Kanunu"¹¹² adı verilen desteği elde etmeleri istenmiştir. Eğer Rusya'nın desteğini elde edebilirlerse adaların Yunanistan'a ilhakı yolunda önemli bir aşamayı geçmiş olacaklarını biliyorlardı.

26 Mayıs'ta Metropolit, Kerpe'den Rodos'a geçerken Herkit Adası'na uğrayıp ileri gelen tüccardan Yunanlı Pinpo ile görüşmüştür. Pinpo, Metropoliti evine davet etmiştir. Eve geldiklerinde Metropolit, Rodos'ta yaşayan Yunan konsolosunun birkaç kıta mektubunu göstermiştir. Bu mektupların içeriğinde, "*Cezayir-i Bahr-i Sefid'in serbesti vaktinin yaklaştığı, gerekli tedbirlerin alınmasına teşebbüs olunduğu sırada ihtiyaç duyulan yardımların gönderilmesi gerektiği, gerek Sakız ve gerek Cezayir-i sairede hazırlıklar bitmiş olduğundan hazır olmaları gerektiği* yazılmıştır.

Haziran ayının başlarında Şira'dan Kerpe'ye gelen üç Yunan zabiti, Kerpe'den Komovi adlı kocabaşı olarak Sömbeki'ye götürmüşlerdir. İçlerinden İsfaron adlı Sakızlı zabit Rodos'a gelerek Yunan konsolosunu alıp Sömbeki'ye dönmüştür. Yunanlılar Sömbeki'ye ulaştıklarında meclis toplayarak bir kıta arz ve mahzar düzenlemişler, Rodos'ta yaşayan Kaşotlu Onidi vasıtasıyla İstanbul'daki Rusya sefaretine göndermişlerdir. Daha sonra Yunan Devleti adına 60.000 drahmi borç açılmış ve bu para "yardım" adı altında derhal bunlara teslim edilmiştir. Sakız'da bulunan fesat komitesi tarafından memur edilen Papas Yorgi, Rodos'a gelip köyleri dolaşmış ve Yunan konsolosuyla görüşükten sonra geri dönmüştür. Kaşot'ta ikamet eden Esfakya (İsfakya) nahiyesi piskoposunun Girit'e dönmesi için teşebbüste bulunulmuştur. Fakat Piskoposun, Rodos'taki Yunan konsolosuna müracaat ederek dönmeyi kabul etmemesi yönünde kendisine tembihte bulunulmuştur.

5 Ocak günü Fransız posta vapuruyla Yunanistan'dan gelmiş olan Frenk elbiseli bir Yunan Despotu, Kaşot'a çıkmış ve oradan Rodos'a gitmiştir. Bu durum Metropolit tarafından hemen Mutasarrıf Paşa'ya haber verilmiştir. Vilayet muavini Lahvari Efendi'nin Rodos'a hareket etmesi üzerine Yunan Konsolosu, Atina'dan aldığı talimat gereğince adaların ileri gelen Rumları ile görüşmüştür. Sömbeki Manastırı Başrahibi ile birlikte ortak hareket ederek adaların idarecilerine hususi adam göndermiştir. Bu adam aracılığıyla, Lahvari Efendi'nin alacağı tedbirlerin ve vereceği emirlerin kabul edilmemesini tembih etmişlerdir. Ahaliyi ise şu şekilde ikna etmişlerdir:

"Babiâli'nin ilan etmiş olduğu teşkilat-ı cedide Cezayir-i Bahr-i Sefid'de tatbik olunup, ahali tarafından kabul olunur ise Girit'in serbestisi Avrupa nezdinde mahv olacaktır. Çünkü Girit ahali Osmanlı Devleti hükümetini kabul etmeyip Yunan ilhakı

¹¹² Yunanistan'ın kuruluşu öncesinde 1816-1822 yılları arasında Rusya Dışişleri Bakanı olup, Rum isyanının çıkmasında rol oynayan ve Rus Çarı'nı isyana destek olmaya ikna etmek için gayret eden Ionnis Kapodistrias'ın adına izafeten "Kapodistrias Kanunu" denildiği anlaşılmaktadır. Bkz. Erman 2021. Mesela 2 Mart 1897 tarihinde Avrupa devletleri Yunanistan'ın Girit'i resmen işgali üzerine yayınladıkları notada, bunu kabul etmediklerini ve Girit'te muhtar bir idarenin kurulacağını ilan etmişlerdi. Buna karşılık olmak üzere Yunan Hükümeti yayınladığı notada "...Yunanistan'ın bağımsızlığı ile birlikte diğer eyaletlerin bu ülkeye katıldıkları gibi, Girit'inde tıpkı Kapodistria başkanlığı döneminde olduğu gibi Yunanistan'a katılmasını talep ediyoruz..." demişlerdi. Bkz. Adıyeye 2000, s.174-175.

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyân Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

*İçin bu kadar can telef etmekte ve Avrupa devletleri Girit'in Yunan'a ilhaki için bu kadar çalışıyor iken, Cezayir-i Bahr-i Sefid teşkilat-ı cedideyi kabul ederse Avrupa hükümetleri Girit'in himayesinde keyfiyed edecekleri [boş yere zaman geçirmek] aşıkârdır".*¹¹³

Yunan konsolosunun bu entrikaları Lahvari Efendi'nin başarısızlığına işaret etmiş ise de Lahvari Efendi'nin dönmesinden sonra vilayet valisi dahi bizzat geldiğinde bu ifadeler hatırlatılarak başarısızlığına sebep sayılmıştır. Hüseyin adlı şahsın katledilmesinden dolayı Girit'te mahpus bulunan Kolora'nın salıverilmesi yolunda gerekli kişilere rica edilmesi için Yorgi Tavaki, birkaç Giritli ve Yunanlı, Metropolit'in hanesine gelip ısrar etmişlerdir. Bu yönde 50 mecediye altın rüşvet dahi vermişlerdir. Altınları kabul etmeyen Metropolit, onları münasip bir dille savuşturduktan sonra, incelenmesi ve Padişaha arz olunması için durumu mutasarrıfa nakletmiştir. Ertesi gün de Rodos'tan ayrılarak İstanbul'a ulaşmıştır.¹¹⁴

DEĞERLENDİRME

1821 yılında ortaya çıkan Rum İsyanı, "*Megali İdea* (Büyük Ülkü)" peşinde giden Yunanlılar için bir dönüm noktası olmuş ve bu tarihten sonra Müslümanların ve Rumların yana yana yaşadığı yerlerde sular hiç durulmamış, sürekli bir kargaşa, çatışma ve vahşet ortamı vuku bulmuştur. 1821 yılında Mora'da Patras Piskoposu Germanos'un sarf ettiği, "*Hristiyanlara barış, Konsoloslara saygı, Türklere ölüm*"¹¹⁵ sözleri, milliyetçi bir slogan olarak olayların fitili ateşlemiştir. Bu andan itibaren gerçekleştirilen katliamlara bir sebep aranmamış, genel bir yok etme politikası içine girilmiştir. Nitekim İngiliz yazar *David Howarth*'ın da belirttiği gibi, "*Rumlar, bu cinayetleri işlerken herhangi bir neden aramamıştır. Kan dökme şehvetine kapıldıkları için öldürmüşlerdir.*"¹¹⁶ Bu olaylar kısa sürede diğer adalara da yayılmış ve buralarda da katliamlar gerçekleştirilmiştir. Nitekim Sultan Abdülmecid döneminde doğuya seyahat eden *Alexis de Valon*'un Sisam Adası hakkında verdiği bilgiye göre, Yunan İsyanı sırasında buradaki Rumlar da ayaklanmışlar ve ilk etapta sakin bir yaşam süren 20 kadar sivil Türkü katletmişlerdir. Hatta daha da ileriye giderek Anadolu kıyılarına baskınlar düzenlemişler, buralardan hayvan ve insan kaçırmışlardır. Bu baskınlar sırasında yurttaşları ve Türkler arasında bir ayırım da yapmamışlar, tamamen yağmacılık peşine düşmüşlerdir.¹¹⁷

Ortaya çıkan bu çatışmayı, vahşeti bir özgürlük mücadelesi olarak değerlendiren Avrupalı devletler ise isyancılara destek vermekten geri durmamışlar, hatta bu sürece gönüllü olarak dâhil olanları bir kahraman gibi alkışlamışlardır. İsyân süresince Müslümanların maruz kaldıkları katliamları, inandıkları idealizm gerçeğine rağmen gör(e)memişlerdir.¹¹⁸

1830 yılında Yunanistan bağımsızlığına kavuşmuş, fakat belirlenen sınırlar içerisinde bazı adaların yer almaması, yeni bir sürecin de başlangıcını teşkil etmiştir.

¹¹³ *Adalar Üzerine Yunanlıların Vukuâtı*, s. 4-5.

¹¹⁴ *Adalar Üzerine Yunanlıların Vukuâtı*, s. 5.

¹¹⁵ McCarthy 2012, s. 9-10.

¹¹⁶ Howarth 1976, s. 28.

¹¹⁷ Valon 2015, s. 30.

¹¹⁸ McCarthy 2006, s. 87.

Nitekim bu yeni sürecin en önemli hedefi ise “Girit” olmuştur. Her ne olursa olsun, adanın ilhak edilmesi için bütün imkânların seferber edilmesi esas kabul edilmiş ve bu doğrultuda da gerekli hazırlıklar planlı bir şekilde yapılmıştır. Zira Doğu Akdeniz’in stratejik bir noktasında yer alan Girit’e hâkim olmak hem Avrupalıların Afrika toprakları hem de Ege Adaları için çok önemli olmuştur. Nitekim Bingazi Mebusu Ömer Mansur Paşa, Meclis-i Mebusan’da yaptığı konuşmasında, “*Girit, bütün Akdeniz’in, Afrika-yı ‘Osmani’nin anahtarıdır, korumalıyız... Eğer Girit gidecek olursa, bütün Memâlik-i ‘Osmaniye parçalanacaktır.*”¹¹⁹ demiş ve bu coğrafyada var olmak için Girit’in stratejik açıdan önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştir.

Yunanistan’ın Girit’i ilhak etme yolunda adaya gönüllü gönderme, silah ve cephane sevk etme, fesat ehlini destekleme gibi her türlü yönteme başvurduğu pek çok resmi kayıta görülebilmektedir. Nitekim bu durumu gözler önüne seren başka bir kayıt ise Kaşot Metropolit’inin yukarıda özetlediğimiz gizli raporu olmuştur. Bu gizli rapor, birçok entrikayı bütün çıplaklığıyla ortaya koyması bakımından, ibret verici ve ciddiyetle üzerinde durulması gereken bir tarihi kayıttır. Bu raporda, 1866 yılı büyük Girit İsyanı (1866-1869) öncesinde adalarda nasıl bir hazırlık yapıldığını bütün detaylarıyla ortaya koymuş olan Metropolit, bu süreçte dinî görevini siyasete alet etmediği ve Yunanistan’dan gelen siyasi emirlere karşı mukavemet gösterdiği için ölümle tehdit edilmiş ve en nihayetinde İstanbul’a sığınmak zorunda kalmıştır.

Metropolit’in raporu göstermektedir ki fesat ehli Rumlar, Atina’dan idare edildikleri gibi bazı Avrupalı devletlerden (özellikle Rusya’dan) de beslenmişlerdir. Bu devletlerden aldıkları destekle sistemli bir şekilde hareket etmişler ve her ne olursa olsun taşkınlık yapmaktan geri durmamışlardır.

Bu süreçte adalarda kolay bir şekilde temin edilen gemilerden eşkıya ve mühimmat taşınmasında fazlasıyla istifade edilmiştir. Taşınan silahlar asilere ulaştırılmış ve adanın her yerine dağıtılmıştır. Silahlanan asiler de ileri gelen Rumların kışkırtmalarıyla saldırıya geçmişlerdir. Bu saldırılar esnasında, yedisinden yetmişine, silahsız ve müdafaasız sivil Müslümanlar, her türlü işkenceye maruz kalarak öldürülmüşlerdir. Hayatta kalmayı başaranlar ise topraklarını terk edip göç etmeyi bir kurtuluş olarak görmüşlerdir. Atina ile sürekli olarak irtibat halinde olan asi Rumlar, bu süreçte gasp ettikleri paraları da Atina’ya göndermişlerdir.

Yapılan bütün hazırlıklar, yaşanan olaylar Girit’teki Rumları harekete geçirmek için yeterli olmuş ve asilerin önderliğinde 1866 yılında büyük bir isyan patlak vermiştir. Bu isyan ile birlikte Osmanlı’nın iç meselesi, uluslararası bir boyuta taşınmıştır. İsyan sonrası her ne kadar bir süre sükûnet sağlanmışsa da asıl amaçları adayı Yunanistan’a ilhak etmek olan Rumlar için bir son olmamıştır. Bundan sonra da adada sürekli bir kargaşa, çatışma ortamı söz konusu olmuştur. Nitekim ileri tarihlerde çıkan bir gazete haberinde adadaki Müslümanların durumuna yer verilirken, “...*bütün Giritliler doğduğu dünyayı anladığı günden itibaren Girit sözünü duyuyor. Girit meselesinin yakında neticeleneceğini işitiyor, okuyor, haber alıyor. Fakat ne o yakın geldi, ne de Girit meselesi neticelendi.*”¹²⁰ denilmiş ve çaresiz bekleyişin acı tablosu ortaya konulmuştur.

¹¹⁹ Menekşe 2022, s. 324.

¹²⁰ Menekşe 2019, s. 180.

SONUÇ

1830 yılında bağımsızlığını elde eden Yunanistan'ın “*Megali İdea* (Büyük Ülkü)”sının sınırları İstanbul'a kadar dayanmaktadır. Bu doğrultuda, Ege'de mevcut sınırlar dışında kalan adaların da elde edilmesinin peşine düşülmüştür. Nitekim stratejik bir noktada yer alan Girit, Yunanistan'ın ilk hedeflediği adalardan biri olmuştur. Bu yolda Avrupalı Devletlerin de desteği alınarak adanın ilhak edilmesine kadar geçen sürede sürekli olarak buraya müdahalede bulunulmuş ve her türlü yola başvurmaktan geri durulmamıştır.

Girit'i ilhak etmenin ne kadar önemli olduğunun farkında olan Yunanistan ve onun arkasındaki Avrupalı Devletler, adayı Osmanlı'dan ayırmak için birlikte planlı bir politika takip etmişlerdir. Bu anlamda adaya gönüllü insanlar naklederek hem karışıklık çıkarmak hem de Müslüman ahalinin üzerinde baskı oluşturmak istemişlerdir. Özellikle silahlandırılan asiler, çeşitli işkenceler yapmak suretiyle Müslümanları öldürmeye başlamışlardır. Onların sahip oldukları mal varlığını gasp etmişlerdir. Hayatta kalanları da canlarından bezdirip göç etmeye zorlamışlardır. Bütün bu yaşananlar Yunanlıların gözünde, çocuklarına beşikten itibaren aşılacakları milli davalarının bir parçasıdır. Helenizm akımı etkisinde kalan Avrupalılar ise, isyancıların özgürlük mücadelesi verdiklerine inanmışlar ve isyan süresince Müslümanların maruz kaldıkları katliamları gör(e)memişlerdir.

Bütün bu yaşananlara tanıklık eden ve tepkisiz kalamayan Kaşot Metropolit'i ise gizli bir rapor hazırlamıştır. 1868 (R. 1284) yılı sonlarında Babıali'ye sunduğu bu raporunda, Yunan Devleti tarafından Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilayeti dâhilindeki adalarda 1865 yılından itibaren meydana getirilen fesat ve isyan hareketlerine yer vermiştir. 1866 yılı büyük Girit İsyanı (1866-1869) öncesinde adalarda nasıl bir hazırlık yapıldığını bütün detaylarıyla ortaya koymuştur. Kendisinden, bu hazırlıklara destek vermesi istenmişse de bunu kabul etmemiştir. Hatta Yunanistan'dan gelen siyasi emirlere karşı mukavemet gösterdiği için ölümle tehdit edilmiş ve en nihayetinde İstanbul'a sığınmak zorunda kalmıştır. Onun bu gizli raporu, birçok entrikayı bütün çıplaklığıyla ortaya koyması bakımından, ibret verici ve ciddiyetle üzerinde durulması gereken bir tarihi kayıt olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Vesikaları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

- Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı (BOA, HR. MKT.) 444 / 58; 446 / 17; 502 / 11.
İrade, Eyalet-i Mümtaze Girid, (BOA, İ. MTZ.GR.), 8 / 204.
Meclis-i Vâlâ, (BOA, MVL), 792 / 42; 793 / 65; 794 / 3; 797 / 26.
Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (BOA, HR. TO.), 324 / 53.
Sadaret, Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı (BOA, A.MKT.UM.), 810 / 34

b. Kaynak Eserler

- Adalar Üzerine Yunanlıların Vukuâtı Hakkında Adalar Metropolitleri Tarafından Babialî'ye Verilen 1284 (1868) Tarihli Rapor Tercümesi*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y. 9519, [y.y.:y.y.].
Hüseyin Hıfzı 1326, *Girit Vekayii*, Matbaa-i Jerayir-Keton, Dersâadet.
Mehmed Salâhî 1967, *Girid Meselesi (1866-1889)*, (Hazırlayan: Münir Aktepe), İstanbul.
Muharrerât-ı Nâdire 2018, *Muharrerât-ı Nâdire* (Yayına Hazırlayan: Ali Aktan), TTK, Ankara.
Muharrerât-ı Resmîye, İstanbul t.y.
Osman Senai 1314, *Osmanlı Yunan Seferi, Dömeke Meydan Muharebesi*, İstanbul.
Örfî Paşa 1827, *Coğrafya-yı Örfî*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, No. 2045.

c. Resmi ve Süreli Yayınlar

- Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1287/1870*, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Matbaası, Rodos.
Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1288/1871, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Matbaası, Rodos.
Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1289/1872, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Matbaası, Rodos.
Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1290/1873, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Matbaası, Rodos.
Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1291/1874, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Matbaası, Rodos.
Cezayir Bahr-i Sefid Salnâmesi 1292/1875, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Matbaası, Rodos.
Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü 2020, (Hazırlayanlar: Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ vd.), Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayın No: 8, İstanbul, s. 889.

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyan Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

d. Kitap ve Makaleler

- Adanır 1996 Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, (Çev. İhsan Çatay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Adıyeke 2000 Ayşe Nühket Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, TTK, Ankara.
- Ak 2014 Gökhan Ak, “Tarih, Deniz ve Egemenlik: Ege'nin İsporadları “Menteşe Adaları”nın Dünü ve Bugünü”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/29, (Güz), s.283-313.
- Akçura 2010 Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, İstanbul.
- Aydın 2007 Mithat Aydın, “Girit Ayaklanması (1866-1869)’nın Ortaya Çıkışı ve Uluslararası Bir Sorun Haline Gelişinde Yunanistan’ın Rolü”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 11, Sayı:1, Nisan, s.113-147.
- Başak 2023 Ünsal Başak, “Yunanca Kaynaklara Göre Yunan İsyanı’nın İlk Döneminde Yedi Ada”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. XIII, Sayı: 25, Ocak, s.241-271.
- Başar 1988 Cem Başar, *Yunan Oyunu*, "V" Yayıncılık, İstanbul.
- Beydilli 2002 Kemal Beydilli, “Küçük Kaynarca Antlaşması”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:26, Ankara, s.524-527.
- Borak 1969 Sadi Borak, “Yunan Mezalimi”, *Hayat Tarih Mecmuası*, C. II, S. 9, İstanbul, s. 60-61.
- Bostan 2003 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVIII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, TTK Yayınları, Ankara.
- Collas 2005 Bernard Camille Collas, *1864'te Türkiye-Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni*, Bileşim Yayınevi, İstanbul.
- Çadırcı 2007 Musa Çadırcı, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kadar Ülke Yönetimi”, *Tanzimat Sürecinde Türkiye-Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Ankara. s. 211-215.
- Çeliker 1985 Fahri Çeliker, “Ege Adalarının Yakın Tarihi”, *Güncel Konular Dergisi*, nr. VI, ATASE Yayınları, Ankara.
- Çolak 2019 Melek Çolak, “Macar Ressam Kálmán Beszédes’in Ege Adalarına Yolculuğu (Hatıratı ve Karakalem Çizimleri İle Birlikte)”, *GTTAD*, C. 1, S. 2, Temmuz, s. 233-248.
- Davison 1981, Roderic H. Davison, “Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı:10-11, s.343-368.
- Demiroğlu 2022 Hasan Demiroğlu, *Rusya'nın Balkan Siyaseti Ortodoks Birliği ve Panславizm (Başlangıçtan 1876'ya Kadar)*, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar* 1998, (Yayına Haz: Ali Kurumahmut), TTK Yayınları, Ankara.

- Emirhan 2000 Sami Emirhan, *Girit Oyunu ve Kıbrıs*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşe.
- Erman 2021 Arzu Erman, “Kapodistriyas’a Göre Yunan Bağımsızlık Hareketi ve Rusya”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.40/S.69, s.266-293.
- Erinç ve Yücel 1978 Sırrı Erinç- Tâlip Yücel, *Ege Denizi Türkiye ile Komşu Ege Adaları*, Ankara.
- Ertuna 1982 Hamdi Ertuna, “Türk Yunan İlişkileri ve Ege Denizi'nin Jeopolitik Önemi”, *Güncel Konular Dergisi*, nr. III, ATASE Yayınları, Ankara.
- Gencer 1986 Ali İhsan Gencer, “Doğu Akdeniz’de Türk Kömür Anbarları”, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, İstanbul.
- Hatipoğlu 1988 M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan’daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101. Yılı (1821–1922)*, Ankara.
- Howarth 1976 David Howarth, *The Greek Adventure: Lord Byron and Other Eccentrics in the War of Independence*, Published by Collins, London.
- Hut 2019 Davut Hut, “Mustafa Nâilî Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, EK-2. Cilt, Ankara, s.323-324.
- Hülagü 2004 Metin Hülagü, “1897 Türk-Yunan Harbine Kadar Osmanlı İdaresinde Girit”, *XIV. CIEPO (Çeşme 18-22 Eylül 2000)*, Ankara, s.321-347.
- İşgüven 1985 Hazım İşgüven, “Ege ve Doğu Akdeniz Adalarında Tarihi Gelişmeler”, *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara, 10/XIX, s.39-43.
- Karal 2011 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri(1789-1856)*, Cilt: V, TTK Yayınları, Ankara.
- Karpat 2012 Kemal H., *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Keleş ve Karsandık Yazıcı 2017 Erdoğan Keleş ve Özlem Karsandık Yazıcı, “Reformdan İsyana: Menteşe Sancağı’nda Tanzimat’ın Uygulanışı (1840-1842)”, *Muğla Şehir Yazıları*, (Ed. E. Keleş-Ö.K. Yazıcı-B. B. Hança), Muğla, s.31-69.
- Kobak 2022 Özge Kobak, “Bir Osmanlı Bürokratının Gözünden 1821 Yunan İsyanı: Örfî Paşa ve Coğrafya-yı Örfî”, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, S. 7, s.102-126.
- Kuneralp 1999 Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricalî (1839-1922)*, Prosopografik Rehber, İSİS, İstanbul.
- Kurumahmut ve Başeren 2004 Ali Kurumahmut ve Sertça Hami Başeren, *Ege’de Gri Bölgeler, Unutul(may)an Türk Adaları*, TTK Yayınları, Ankara.
- Küçük 2002 Cevdet Küçük, *Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları’nın Yönetimi*, SAEMK Yayınları, Ankara.

Bir Metropolit'in Gözüyle Ege Adaları'nda İsyân Hazırlığı: Kaşot ve Kerpe Adaları Örneği (1865-1866)

- Küçük 2007, Cevdet Küçük, “Oniki Ada”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIII, İstanbul, s.353-355.
- McCarthy 2006, Justin McCarthy, *Osmanlı'ya Veda*, (Çev. Mehmet Tuncel), Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- McCarthy 2012, Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, (Çev. Fatma Sarıkaya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Menekşe 2019, Metin Menekşe, “Köylü Gazetesi'nin Girit Adası'nda Yaşanan Siyasi ve Sosyal Olaylara Bakışı (1909).” *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17, s.163-193.
- Menekşe 2022, Metin Menekşe, “Karagöz Gazetesi Örneğinde Osmanlı Mizahında Girit Meselesi”, *Balkanların Bozkurtu Sadık Ahmet'e Armağan*, (Haz. Saadettin Yağmur Gömeç vd.), Berikan Yayınevi, Ankara.
- Mert 1995, Özcan Mert, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kocabaş Deyimi, Seçimleri ve Kocabaşılık İddiaları”, *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, s.401-407.
- Mert 2004, Özcan Mert, “Tanzimat Döneminde Çeşme Kocabaşıları (1839-1876)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23, s.139-154.
- Orhonlu 1980, Cengiz Orhonlu, “Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Siyaset (1866-1885)”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: I, Sayı:6, s.5-13.
- Örenç 2000a, Ali Fuat Örenç, “Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları Tarihi”, *Yeni Türkiye Dergisi* (Dosya: 701 Osmanlı Özel Sayısı), C. XXXI, S. 1, İstanbul, s.327-336.
- Örenç 2000b, Ali Fuat Örenç, “1821 Rum İsyanı Sonrası Sisam Adası'na Verilen Yeni Statü”, *Tarih Dergisi*, XXXVI, s.335-346.
- Örenç 2003, Ali Fuat Örenç, “Ege Adalarında İdari Yapı (1830-1923)”, *Ege Adalarının İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, (Ed. İdris Bostan), SAEMK, İstanbul, s.32-56.
- Örenç 2006, Ali Fuat Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu. Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Örenç 2009, Ali Fuat Örenç, *Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- Örenç 2012, Ali Fuat Örenç, “Berlin Kongresi Sonrası Osmanlı-Yunanistan Hudut Müzakerelerinde Ege Adalarının Askerî Durumu (1880-1881)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 10, s.167-196.
- Örenç 2013, Ali Fuat Örenç, “Yedi Ada Cumhuriyeti”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXXIII, İstanbul, s.384-387.

- Örenç 2021, Ali Fuat Örenç, “Ege Sorunu’nda Sporad Adaları Maktu Vergisi Meselesi”, *Prof. Dr. Mustafa Öztürk Onuruna Tarih Yazıları I*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, s.582-615.
- Papuççular 2023, Hazal Papuççular, *Türkiye ve Oniki Ada (1912-1947)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Pınar 2022, Hayrettin Pınar, “1866 Girit İsyanı ve Giritli Aileler Meselesi”, *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), s.214-231.
- Randolph 1998, Bernard Randolph, *Ege Takımadaları (Arşipelago)*, Çev. Ümit Koçer, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul.
- Sun 1965, Selim Sun, *1897 Osmanlı-Yunan Harbi*, Ankara.
- Süleyman Tevfik ve Abdullah Zühdü 1315, Süleyman Tevfik-Abdullah Zühdü, *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi 1314*, İstanbul.
- Şenışık 2014, Pınar Şenışık, *Girit: Siyaset ve İsyân (1895-1898)*, İstanbul.
- Şimşek 2019, Fatma Şimşek, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetinde Kaçak Gemi Yapımı”, *Belleten*, cilt 83, sayı 296, s.201-228.
- Şimşir 1976, Bilal N. Şimşir, *Ege Sorunu-Belgeler*, C. I, Ankara.
- Tarkan 1976, M. Tevfik Tarkan, “Ege Denizi ve Kıta Sahaneliği Sorunları”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, C. VII, Ankara, s.219-234.
- Taşkıran 1996, Cemalettin Taşkıran, *Oniki Ada’nın Dünü ve Bu Günü*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara.
- Taşkıran 2007, Cemalettin Taşkıran, *Ürkek Bir Siyaseten Ağır Bedeli Oniki Ada*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- Turan 1965, Şerafettin Turan, “Rodos ve 12 Ada’nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı”, *Belleten*, Ankara, C. XXIX, S. 113, s.77-119.
- Türkgeldi 1987, Ali Fuat Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye*, Cilt: III, (Yayına Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara.
- Türkmen 2002, Zekeriya Türkmen, “Girit Adası’nı Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)”, *Türkler*, C. XII, Ankara, s.859-869.
- Uçarol 1989, Rıfat Uçarol, “Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan 1839’a Kadar Osmanlı İmparatorluğu”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. XI, İstanbul, s.180-428.
- Ünsal 2009, Emin Ünsal, *Girit’in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Valon 2015, Alexis de Valon, *Abdülmeccit Döneminde Türkiye, Doğu’da Bir Yıl*, (Fransızcadan Çev. İsmail Yerguz), Say Yayınları, İstanbul.

e. İnternet Erişimi:

Arslan 2014, Mehmet Arslan, “Hasan Hakkı Paşa, İşkodralı”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Yayın Tarihi: 10.06.2014, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hakki-pasa-hasan-hakki-pasa-iskodrali>, Erişim Tarihi: 01.06.2023.

SUMMARY

Unlike the Serbs, Bulgarians and other ethnic elements, the Greeks, who were scattered all over the empire, mostly lived in the Peloponnese, the Mediterranean Islands and Thessaly. They became an elite and privileged ethnic group by being subjected to a fair administration under Ottoman rule. In addition to the freedom of language and religion, the Greek villagers were given the right to own the land. It has been possible for them to live in wealth and prosperity within the borders of the country.

After all, the Greeks, who were in a very good position in the Ottoman Empire compared to other nations, fell in love with demanding their independence due to both internal and external factors, especially with the change of conditions in the 19th century. The Greek Revolt, which started in 1821, gradually flared up in the Peloponnese and soon spread to the islands. The people of the Dodecanese, especially Rhodes, declared their independence and hoisted the Greek flag on their ships. Thereupon, the Ottoman government sent soldiers to Rhodes and took the island under control again. However, England, France and Russia, seeing that the Ottomans were successful in suppressing the rebellion in the Peloponnese, declared that they temporarily took Rhodes and Dodecanese, together with the Peloponnese and Cyclades, under the London Protocol on 16 November 1828. In this case, it was decided that the fate of these places would be determined by the three great European states by agreement with the Ottoman Government.

After gaining independence in 1830, Greece pursued the acquisition of territories beyond its borders. In this regard, Crete, which Greece considered as a significant target, became an important island in which it consistently intervened until its annexation. Indeed, gaining control over Crete, located at a crucial point in the Eastern Mediterranean, was important for both the African territories and the Aegean Islands. Accordingly, the newly established Greek State, with the support of European powers, acted more boldly and resorted to every possible means to annex the island.

Aware of the strategic importance of Crete, Greece, along with the backing of European powers, pursued a coordinated policy to separate the island from the Ottoman Empire. In this context, they aimed to create unrest and exert pressure on the Muslim population by sending volunteers and ammunition to the island. Indeed, they were successful in achieving their goals. In places where Muslims and Greeks lived side by side, the waters never calmed, and a constant state of turmoil and conflict prevailed.

The transfer of the Seven Islands to the Greeks, which made a significant contribution to the Greek Revolt of 1821 in military and cultural terms, increased the hopes for the capture of the Island of Crete. As a matter of fact, the Greeks, who wanted to establish a great Greece by acquiring almost all the islands with the Greek population, started a large-scale uprising on the island with the provocation of the priests and teachers

they sent to Crete. Chania consuls of various states, especially Russia, were among those who organized this uprising. All the newspapers published in Greece participated in the propaganda work carried out on the island. On the other hand, associations established all over Greece sent volunteer people, materials and weapons to the island. Both the start of the uprising in Crete and its continuation were made possible by meeting all the needs of the rebels in Greece and sending a large number of volunteers to the island.

It can be observed in many official records that Greece resorted to various methods, such as sending volunteers, shipping ammunition, and supporting troublemakers, in its pursuit of annexing Crete. An important record that sheds light on this situation is the confidential report prepared by the Metropolitan of Kaşot. The Metropolitan of Kaşot, who witnessed the events in Rhodes and its affiliated islands, included in his report submitted to Babıali in late 1868 (R. 1284) the subversive activities carried out by the Greek State in the islands within the Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilayet since 1865. He revealed in great detail the preparations made on the islands before the Great Cretan Rebellion (1866-1869). He was asked to support these preparations, but he refused to accept it. In fact, due to his resistance against political orders from Greece, he was threatened with death, and ultimately, he was forced to seek refuge in Istanbul. The Metropolitan's confidential report is considered as an instructive and significant historical record due to its revelation of numerous intrigues in all their starkness; thus, it deserves serious attention and careful consideration. Therefore, in the current study, an analysis was attempted concerning the situation on the islands before the Great Cretan Rebellion (1866-1869) by utilizing sources including primarily the Metropolitan's confidential report and archival records, primary sources and official periodicals.